

Rosa Luxemburg

Sociala reformer eller revolution?

(1900 och 1908)

Detta är Rosa Luxemburgs ”klassiska” uppgörelse med revisionisten Eduard Bernsteins huvudverk, ”Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter”.

Innehåll

Förord	1
Första delen	2
1. Den opportunistiska metoden	2
2. Kapitalismens anpassning	5
3. Sociala reformer som medel att genomföra socialismen	9
4. Tullpolitik och militarism.....	13
5. Revisionismens allmänna karaktär och praktiska konsekvenser.....	16
Andra delen	20
1. Den ekonomiska utvecklingen och socialismen.....	20
2. Fackföreningar, Kooperationer och politisk demokrati	25
3. Övertagandet av den politiska makten	30
4. Sammanbrottet	35
5. Opportunismen i teori och praktik	37
Noter.....	40

Förord

Titeln på föreliggande skrift kan vid första påseendet verka överraskande. Sociala reformer eller revolution? ¹ Kan socialdemokratin verkligen vara *mot* sociala reformer? Eller kan socialdemokratin ställa den sociala revolutionen, den omvälvning av den bestående ordningen, som utgör dess slutmål, i *motsats* till de sociala reformerna? Nej, ingalunda. För socialdemokratin utgör tvärtom den ständiga, praktiska kampen för sociala reformer, vilka på grundval av den rådande ordningen skall förbättra läget för det arbetande folket, liksom kampen för demokratiska institutioner, det enda sättet att leda proletarietets klasskamp och arbeta sig fram mot slutmålet, övertagandet av den politiska makten och upphävandet av lönesystemet. Mellan sociala reformer och social revolution råder för socialdemokratin ett oupplösligt samband, i det att kampen för sociala reformer är dess *medel*, den sociala omvälvningen däremot dess *mål*.

Ett motsatsförhållande mellan dessa båda moment i arbetarrörelsen finner vi först i Ed. Bernsteins teori, som återfinns i hans artiklar: "Socialismens problem" i "Die Neue Zeit" åren 1897-98, och särskilt i hans bok: "Socialismens förutsättningar". Hela denna teori går i praktiken ut på det enda rådet att avstå från socialdemokratins slutmål, den sociala omvälvningen, och att göra de sociala reformerna till klasskampens mål i stället för dess medel. Bernstein har själv formulerat sina åsikter skarpast och mest träffande, då han skrev: "Slutmålet, vad det än månne vara, betyder ingenting för mig. Rörelsen betyder allt."

Men det socialistiska slutmålet är den enda avgörande princip, som särskiljer den socialdemokratiska rörelsen från borgerlig demokrati och borgerlig radikalism, den enda princip, som förvandlar hela arbetarrörelsen från att vara ett lamt försök att lappa ihop den kapitalistiska samhällsordningen till att bli en klasskamp mot denna ordning, med avsikten att avskaffa den. Därför är frågan "Sociala reformer eller revolution?" i Bernsteins formulering också en fråga om vara eller icke-vara för socialdemokratin. Varje partimedlem måste ha klart för sig, att det vid uppgörelsen med Bernstein och hans anhängare inte rör sig om olika kampmetoder, inte om olika slag av taktik, utan om hela den socialdemokratiska rörelsens *existens*.

[Detta kan förefalla överdrivet, om man blott flyktigt betraktar Bernsteins teori. Talar kanske inte Bernstein ständigt och jämt om socialdemokratin och dess mål, upprepar han inte ofta och eftertryckligt, att han också strävar efter det socialistiska slutmålet, men i en annan form, betonar han inte kraftigt, att han nästan helt accepterar socialdemokratins nuvarande metoder? Jovisst, allt detta är sant. Men det är också sant, att varje ny riktning i teoriernas och politikens utvecklingshistoria i begynnelsestadiet anpassar sig till den ursprungliga riktningen, även om den till sin kärna är diametralt motsatt denna. Den nya riktningen antar de former, som redan finns, och talar det språk, som talades förut. Med tiden växer så den nya kärnan fram ur det gamla skalet, och den nya riktningen finner egna former och ett eget språk.

Man underskattar den vetenskapliga socialismens makt, om man väntar sig, att oppositionella element från begynnelsen klart och med behård konsekvens skall ge uttryck åt sitt inre väsen och sålunda öppet och burdust förneka socialdemokratins teoretiska grundvalar. Den som i våra dagar vill gå till kamp mot Marx' lära, denna vårt sekels väldigaste tankeprodukt, och ändå räknas som socialist, han måste börja med en omedveten hyllning till denna lära, i det han först och främst själv bekänner sig till den och just inom marxismen söker argument för dess bekämpande. Dessa manipulationer kallar han sedan för en vidareutveckling av läran. Därför får man inte låta sig förvirras av de yttre formerna, utan man måste skala fram den dolda kärnan i Bernsteins teori, och just för de breda lagren industriproletärer inom vårt parti är detta ytterst nödvändigt.

Man kan inte förolämpa eller skymfa arbetarkåren på något grövre sätt än genom att påstå, att teoretiska meningsutbyten endast är något för "akademiker". Redan Lassalle sade detta: Först när vetenskapen och arbetarna, dessa motpoler i samhället, en gång förenas, kan de kväva alla kulturhinder i sitt järngrepp. Den moderna arbetarrörelsens hela makt vilar på. teoretiska kunskapen.]²

I det givna fallet är emellertid dessa kunskaper av dubbel vikt för arbetarna, emedan det här handlar just om dem och deras inflytande inom rörelsen, emedan det är de, som får klä skott i detta fall. Den på Bernsteins teori vilande opportunistiska partifalangen är ingenting annat än ett omedvetet försök att säkra makten åt de småborgerliga elementen inom partiet och omdana partipraxis och partimål efter deras sinne. Frågan om sociala reformer och revolution, om slutmål och rörelse, är, sedd från andra sidan, frågan om *arbetarrörelsens småborgerliga eller proletära karaktär*.

[Därför ligger det just i de proletära partimedlemmarnas intresse att befatta sig synnerligen livligt och ingående med opportunisten. Så länge teoretiska kunskaper blott är ett privilegium för en handfull "akademiker" inom partiet, finns det alltid risk för att det skall råka på avvägar. Först när den stora massan arbetare själva har tagit den vetenskapliga socialismens skarpa, tillförlitliga vapen i sin hand, kommer alla småborgerliga och opportunistiska tendenser att rinna ut i sanden. Då står rörelsen också på fast och säker mark. "Det är mängden som gör det".]

Berlin den 18 april 1899. *Rosa Luxemburg*.

Första delen

Diskussion av Bernsteins artikelserie: "Socialismens problem", "Neue Zeit" 1897/98.

1. Den opportunistiska metoden

Om det är sant, att teorier är spegelbilder i människohjärnan av den synliga världens fenomen, då måste man beträffande Eduard Bernsteins teori tillfoga, att spegelbilderna är upp- och nervända. Teorin om att socialismen skall införas genom sociala reformer – efter det att den tyska socialpolitiken slutgiltigt avsomnat; teorin om fackföreningskontroll över produktionsprocessen – efter de engelska maskinarbetarnas nederlag; teorin om socialdemokratisk majoritet i parlamentet – efter författningsrevisionen i Sachsen och attentaten mot den allmänna rösträtten till riksdagen! Men tyngdpunkten i Bernsteins framställning ligger enligt vår åsikt inte i hans idéer om socialdemokratins praktiska uppgifter, utan i hans påståenden om den objektiva utvecklingsprocessen i det kapitalistiska samhället. Den förstnämnda åsikten är emellertid intimt förbunden med den senare.

Enligt Bernstein blir det allt mera osannolikt att kapitalismen kommer att bryta samman, eftersom å ena sidan det kapitalistiska systemet utvecklar sig i riktning mot en allt större anpassningsförmåga, under det att å andra sidan produktionen blir allt mera differentierad.

Enligt Bernsteins åsikt bevisas kapitalismens anpassningsförmåga av följande tre fenomen: för det första har de allmänna kriserna försvunnit tack vare utvecklingen inom creditsystem, företagargorganisationer, kommunikationer och nyhetsförmedling; för det andra är medelklassen motståndskraftigare, eftersom produktionsgrenarna kontinuerligt differentieras, och eftersom breda skikt av proletariatet kommit upp till medelklassnivå; för det tredje har proletariatets ekonomiska och politiska situation förbättrats genom fackföreningarnas kamp.

Detta resulterar beträffande socialdemokratins praktiska kamp i följande direktiv: partiet skall inte inrikta sig på ett övertagande av den politiska statsmakten, utan på att förbättra

arbetarklassens situation och på att genomföra socialismen genom en gradvis utvidgad kontroll över samhället, varvid fackföreningsprincipen bör förverkligas steg för steg. Socialismen skall alltså inte genomföras under ett socialt och politiskt kristillstånd.

Bernstein själv ser intet nytt i sin framställning, utan anser, att den stämmer överens både med vissa yttranden av Marx och Engels och med socialdemokratins allmänna inriktning. Enligt vår åsikt kan man emellertid knappast förneka, att Bernsteins uppfattning står i principiell motsättning till den vetenskapliga socialismens tankegångar.

Om man kunde sammanfatta hela Bernsteins revision i tesen, att den kapitalistiska utvecklingen sker mycket långsammare, än man hittills brukat tro, så skulle detta i praktiken endast betyda, att proletariats politiska maktövertagande skulle uppskjutas, och härur kunde man på sin höjd dra den slutsatsen, att striden skulle kunna utkämpas i något lugnare tempo.

Det kan man emellertid inte. Vad Bernstein har ifrågasatt, är inte utvecklingstempot, utan själva utvecklingsprocessen i det kapitalistiska samhället och härmed övergången till en socialistisk samhällsordning.

Då den socialistiska teorin hittills har antagit, att ett allmänt, förödande kristillstånd skulle utgöra utgångspunkten för en socialistisk omvälvning, måste man enligt vår åsikt särskilja två ting: den häri inneslutna grundtanken och dess yttre form.

Tanken är den, att den kapitalistiska samhällsordningen av sig själv, i kraft av sina inneboende motsättningar skulle skapa den punkt, där den spårar ur och helt enkelt blir omöjlig. Man hade helt visst goda skäl att tänka sig denna punkt som en allmän, förödande handelskris, men detta är icke desto mindre oviktigt och oväsentligt för grundtanken själv.

Socialismens vetenskapliga grundvalar stöder sig ju som bekant på *tre* resultat av den kapitalistiska utvecklingen: för det första den kapitalistiska ekonomins växande anarki, vilken oundvikligen leder till dess undergång; för det andra produktionsprocessens fortskridande socialisering, som skapar positiva utgångspunkter för den framtida sociala ordningen, och för det tredje proletariats ökande organisering och klassmedvetande, vilka utgör den aktiva faktorn i den förestående omvälvningen.

Det är den *första* av den vetenskapliga socialismens ovannämnda hörnpelare, som Bernstein undanröjer. Han påstår nämligen, att den kapitalistiska utvecklingen icke går mot en allmän ekonomisk krasch.

Härmed förkastar han emellertid inte endast en viss form för kapitalismens undergång, utan själva undergången. Han säger uttryckligen: "Man skulle nu kunna invända, att man, då man talar om det nuvarande samhällets sammanbrott, avser mera än en total och förstärkt affärskris, nämligen det kapitalistiska systemets fullständiga sammanbrott till följd av dess inre motsättningar." Och sedan svarar han: "Ett tillnärmelsevis samtidigt totalt sammanbrott inom det nuvarande produktionssystemet blir allt mindre sannolikt allteftersom samhällsutvecklingen fortskrider. Ty genom denna utveckling stegras industrins anpassningsförmåga och samtidigt dess differentiering." ["Neue Zeit", 1897/98, nr 18, s. 555.]

Men då uppstår det stora problemet: Varför och hur skall vi då överhuvudtaget nå fram till målet för våra strävanden? Från den vetenskapliga socialismens ståndpunkt bevisas den socialistiska omvälvningens historiska nödvändighet framför allt av den växande anarkin i det kapitalistiska systemet, och det är denna anarki som tvingar kapitalismen in i en återvändsgränd. Om man däremot accepterar Bernsteins åsikt, att den kapitalistiska utvecklingen inte går mot sin egen undergång, så upphör också socialismen att vara *objektivt nödvändig*. Av dess vetenskapliga fundament kvarstår då blott de två andra resultaten av den kapitalistiska samhällsordningen: den socialiserade produktionsprocessen och proletariats

klassmedvetande. Detta har också Bernstein klart för sig, då han säger: Den socialistiska tankevärlden förlorar (genom avskaffandet av sammanbrottsteorin) alls intet av sin förmåga att övertyga. Ty vad är vid närmare betraktande alla de här uppräknade faktorerna, som bidrar till att avskaffa eller modifiera de gamla kriserna? Inget annat än förutsättningar för, och delvis till och med ansatser till en socialisering av produktion och varuutbyte. [”Neue Zeit”, 1897/98, nr 18, s. 554.]

Det behövs emellertid endast en kort diskussion för att avslöja även detta som en felaktig slutsats. Vad betyder de fenomen, som Bernstein kallar för kapitalistiska anpassningsmedel: kartell, kredit, perfekta kommunikationsmedel, arbetarklassens förhöjda nivå etc.? Uppenbarligen ligger deras betydelse däri, att de undanröjer eller åtminstone mildrar den kapitalistiska ekonomins inre motsättningar och hindrar dem från att utvecklas och tillspetsas. Sålunda innebär krisernas avskaffande ett upphävande av motsättningen mellan produktion och varuutbyte på kapitalistisk basis; sålunda innebär arbetarklassens förhöjda nivå och dess övergång till medelklassnivå ett avtrubbande av motsättningen mellan kapital och arbete. Då kartell, kreditväsen, fackföreningar etc. sålunda upphäver kapitalismens motsättningar och alltså räddar det kapitalistiska systemet från undergång och konserverar kapitalismen – det är ju därför Bernstein kallar dem ”anpassningsmedel” – hur kan de då samtidigt utgöra ”förutsättningar för och delvis till och med ansatser till” socialism? Uppenbarligen endast i den mån de starkare betonar produktionens sociala karaktär. Men i samma utsträckning som de bevarar produktionen i dess kapitalistiska form, åstadkommer de också, att denna socialiserade produktions övergång till sin socialistiska form blir överflödig. Därför är de inte historiskt, utan endast begreppsmässigt ansatser och förutsättningar för den socialistiska samhällsordningen, dvs. fenomen, om vilka vi på grundval av våra föreställningar om socialismen vet, att de är besläktade med socialismen. I själva verket åstadkommer de emellertid, att den socialistiska omvälvningen icke blott blir fördröjd, utan rentav överflödig. Av socialismens teoretiska fundament återstår då blott proletarietets klassmedvetande. Men klassmedvetandet är i det givna fallet inte helt enkelt en inre spegelbild av kapitalismens alltmer tillspetsade motsättningar och av dess förestående undergång – denna förhindras ju genom anpassningsmedlen – utan det är endast ett ideal, vars förmåga att övertyga beror av dess egen förmodade fullkomlighet.

Kort sagt erhåller vi på detta sätt en ”rent insiktsmässig” motivering för socialismens program, vilket enklare uttryckt är detsamma som en idealistisk motivering, medan den objektiva nödvändigheten, alltså: socialismen motiverad av samhällets materiella utvecklingshistoria, faller bort. Revisionismens teori står inför ett antingen – eller. Antingen resulterar den socialistiska omdaningens liksom förut ur inre motsättningar hos den kapitalistiska samhällsordningen, och då utvecklas motsättningarna samtidigt med denna samhällsordning, och det oundvikliga resultatet härav blir ett sammanbrott i någon form vid någon tidpunkt. I detta fall är emellertid ”anpassningsmedlen” ineffektiva, och sammanbrottsteorin håller. Eller också kan ”anpassningsmedlen” verkligen förebygga det kapitalistiska systemets sammanbrott, möjliggöra kapitalismens existens och alltså upphäva dess inre motsättningar, men då upphör socialismen att vara en historisk nödvändighet. I detta fall kan socialismen vara vad som helst annat, men aldrig ett resultat av samhällets materiella utveckling. Detta dilemma leder till ett annat dilemma: antingen har revisionismen rätt beträffande kapitalismens utveckling, och då förvandlas den socialistiska samhällsordningen till en utopi, eller också är inte socialismen en utopi, men då håller inte heller teorin om ”anpassningsmedlen”. That is the question, det är frågan.

2. Kapitalismens anpassning

De enligt Bernstein viktigaste medlen för den kapitalistiska ekonomins anpassning är kreditväsendet, de förbättrade kommunikationsmedlen och företagarorganisationerna.

För att börja med *kredit*, så har den ett flertal funktioner i kapitalismens ekonomiska system. Viktigast är som bekant dess förmåga att öka produktionens möjligheter till expansion och förmedla respektive underlätta varuutbyte. Där kapitalismen i sin tendens till gränslös utvidgning når fram till privategendomens gränser, till privatkapitalets begränsade omfång, finns krediten till hands som det kapitalistiska medlet att övervinna dessa gränser. Den smälter samman många privatkapital till ett enda – aktiebolag – och ger en kapitalist rätt att förfoga över andras kapital – industriell kredit. I form av handelskredit påskyndar den å andra sidan varuutbytet, därmed kapitalets återflöde till produktionen, och därmed hela produktionsprocessens cirkulation. Det är lätt att förbise den verkan, som dessa kreditens båda viktigaste funktioner har på krisbildningen. Om krisen verkligen, som man antagit, uppstår ur motsättningen mellan å ena sidan produktionens expansionsförmåga och expansionstendens och å andra sidan den begränsade konsumtionsförmågan, så är kreditsystemet enligt ovanstående just det rätta sättet att så ofta som möjligt tillspetsa denna motsättning. Kreditsystemet höjer framför allt produktionens expansionsförmåga till enorma dimensioner och utgör den inre kraft, som ständigt driver produktionen ut över marknadens gränser. Men kreditsystemet är ett tveeggat vapen. Som faktor i produktionsprocessen bidrar det till att framkalla överproduktion, men under en kris slår det de sålunda framdrivna producerande krafterna till marken i sin egenskap av varuutbytesförmedlare. Vid de första tecknen på stockning krymper krediten samman, lämnar varuutbytet i sticket, där varuutbyte verkligen vore av nöden, visar sig vara ineffektivt och meningslöst, där det ännu finns att tillgå, och krymper sålunda vid kristillfällen konsumtionen till ett minimum.

Förutom dessa båda viktigaste resultat har kreditsystemet ett flertal andra verkningar vid en krisbildning. Åt den enskilde kapitalisten ger det inte endast den tekniska rätten att förfoga över andras kapital, utan sporrar honom även att använda andras egendom på ett djärvt och hänsynslöst sätt i våghalsiga spekulationer.

Kreditsystemet såsom ett opålitligt medel för varuutbyte spetsar inte endast till kriser, utan underlättar även deras uppkomst och spridning, eftersom det förvandlar hela handeln till ett ytterst komplicerat och konstlat maskineri med minst möjliga mängd metallvaluta som reell grundval, och sålunda förorsakar störningar vid minsta tillbud.

Långt ifrån att vara ett medel för att undanröja eller ens lindra kriser, är alltså kreditsystemet en synnerligen mäktig drivkraft vid krisernas uppkomst. Och något annat vore heller inte möjligt. Kreditsystemets speciella funktion är ju – helt allmänt uttryckt – just den, att förjaga den sista resten stabilitet ur alla kapitalistiska förhållanden och göra dem så elastiska som möjligt, att i största möjliga utsträckning göra kapitalismens krafter tånjbara, relativa och sårbara. Det ligger i öppen dag, att detta måste underlätta och tillspetsa kristillstånd, som ju inte är något annat än en periodiskt uppträdande kollision mellan den kapitalistiska ekonomins varandra motverkande krafter.

Detta leder oss emellertid till den andra frågan, nämligen hur kreditsystemet över huvudtaget kan uppträda som ”anpassningsmedel” för kapitalismen. I vilket avseende eller vilken form man än tänker sig en ”anpassning” med hjälp av kreditsystemet, kan dess natur uppenbarligen endast bestå i att utjämna något konfliktförhållande inom den kapitalistiska ekonomin, upphäva eller avtrubba någon av dess motsättningar och sålunda på någon punkt ge fritt spelrum åt de fastlåsta krafterna. Men om något medel i dagens kapitalistiska ekonomi är ägnat att maximalt stegra alla dess inre motsättningar, så är det just krediten. Den ökar motsättningen mellan *produktionssätt* och *utbytessätt*, emedan den driver upp produktionen

till maximal nivå, men vid minsta anledning förlamar utbytet. Den ökar motsättningen mellan *produktions-* och *förvärvssätt*, emedan den skiljer produktionen från egendomen, i det produktionskapitalet förvandlas till samhällsegendom, men en del av profiten däremot till ränta på kapital, dvs. till ren privategendom. Den ökar motsättningen mellan *egendoms-* och *produktions-*förhållandena, emedan den genom att expropriera många småkapitalister samlar enorma produktionskrafter på ett fåtal händer. Den ökar motsättningen mellan produktionens sociala karaktär och den kapitalistiska *privategendomen*, i det att den nödvändiggör statlig inblandning i produktionen (aktiebolag).

Kort sagt reproducerar kreditsystemet alla den kapitalistiska världens kardinalmotsättningar, driver dem till sin spets och påskyndar den utveckling, genom vilken dessa motsättningar rusar mot sin egen förintelse – sammanbrottet. Vad krediten beträffar, så borde kapitalismens första anpassningsmedel alltså bestå i att *avskaffa* den, annullera den. Sådan som krediten nu är, utgör den inte något anpassningsmedel, utan i stället ett förintelsemedel av synnerligen revolutionär verkan. Just denna revolutionära, överkapitalistiska karaktär hos kreditsystemet har ju t.o.m. lett till socialistiskt anstrukna reformplaner, och kommit stora kreditförespråkare, så t.ex. Isaac Péreire i Frankrike, att synas halvt som profeter, halvt som skurkar, för att citera Marx.

Lika ohållbart är vid närmare betraktande den kapitalistiska produktionens andra ”anpassningsmedel” – *företagareförbunden*.³ Enligt Bernstein skall de genom att reglera produktionen hejda anarkin och förebygga kriser. Kartell- och trustutvecklingen är emellertid ett fenomen, vars mångsidiga ekonomiska konsekvenser ännu ej är utforskade. Detta fenomen utgör ett problem, som endast kan lösas med hjälp av Marx’ lära. Följande är emellertid klart: om man skall kunna säga, att företagarkartellerna hejdar den kapitalistiska anarkin, måste dessa karteller, truster etc. först bli den allmänna, så gott som allena rådande produktionsformen. Men just detta är uteslutet genom själva kartellernas natur. Företagarförbundens egentliga ekonomiska mål och verkan är att utesluta konkurrentföretagen inom en viss bransch och därigenom åstadkomma, att den på varumarknaden uppnådda profitmängden fördelas så, att andelen för denna bransch stiger. Organisationen kan höja profitkvoten för en viss industribransch endast på de andra bekostnad, och just därför kan den aldrig få allmän giltighet. Om dess verkningar utsträcks till alla viktigare produktionsgrenar, upphäver verkningarna sig själva.

Men också inom gränserna för sitt praktiska användningsområde motverkar företagareförbunden den industriella anarkins upphävande. Den ovan nämnda höjningen av profitkvoten uppnår kartellerna på den inre marknaden vanligtvis genom att låta extrakapitalet, som inte behöver användas på den inre marknaden, producera med mycket lägre profitkvot för andra länder dvs. genom att sälja sina varor mycket billigare i utlandet än hemma.

Resultatet blir skärpt konkurrens i andra länder och ökad anarki på världsmarknaden, dvs. motsatsen till vad man vill uppnå. Ett exempel utgör den internationella sockerindustrins historia.

Företagarförbunden som en existensform för kapitalistiskt produktionsätt kan man väl till sist endast uppfatta som ett övergångsstadium, som en viss fas i kapitalismens utveckling. Ja, verkligheten! Till syvende och sist är kartellerna egentligen det kapitalistiska produktionsättets medel att för enstaka produktionsgrenar fördröja profitkvotens fatala fall. Men vilken metod använder kartellerna för detta ändamål? I grund och botten ingen annan än den att lägga en del av det ackumulerade kapitalet i träda, dvs. samma metod som i annan form kommer till användning under kriser. Ett sådant botemedel liknar emellertid på håret sjukdomen själv, och det kan endast fram till en viss tidpunkt räknas som det minst onda. Om marknaden för avsättning blir mindre, i och med att världsmarknaden blir fullständigt utvecklad och utnyttjad

av konkurrerande kapitalistiska länder – och detta kommer obestriddligen att inträffa förr eller senare – då kommer det vilande kapitalet att nå ett sådant omfång, att läkemedlet självt förvandlas till sjukdom och det genom organisation starkt socialiserade kapitalet kommer att förvandlas till privatkapital igen. När förmågan att finna en egen plats på avsättningsmarknaden försvagats, föredrar varje kapitalmängd att försöka lyckan på egen hand. Organisationerna måste då brista som såpbubblor och lämna fältet fritt för den fria konkurrensen i en potentierad form.⁴

På det hela taget är alltså även kartellerna, liksom krediten, vissa utvecklingsfaser, som i sista hand bidrar till att öka anarkin i den kapitalistiska världen och bringa alla dess inre motsättningar till uttryck och till mognad. De skärper motsättningen mellan produktionssätt och utbytessätt, i det de driver kampen mellan producent och konsument till sin spets, vilket märks med särskild styrka i Amerikas Förenta Stater. De skärper vidare motsättningen mellan produktions- och förvärvssätt, i det de ställer arbetarkåren inför det organiserade kapitalets övermakt i dess brutalaste form och sålunda maximalt ökar motsättningen mellan kapital och arbete.

Slutligen skärper kartellerna även motsättningen mellan den kapitalistiska världsekonomin internationella karaktär och den kapitalistiska statens nationella karaktär, emedan de förorsakar ett allmänt tullkrig och sålunda driver motsättningarna mellan de kapitalistiska staterna till sin spets. Därtill kommer även kartellernas direkta, ytterst revolutionära verkan på produktionens koncentration och tekniska fulländning etc.⁴

Alltså är karteller och truster i sin slutliga effekt på den kapitalistiska ekonomin ingalunda några ”anpassningsmedel”, som skulle kunna utplåna motsättningar, utan tvärtom några av de medel, som kapitalismen själv skapat för att stegra anarkin, för att bringa sina inneboende motsättningar till ett avgörande, för att påskynda sin egen undergång.

Men om kreditväsen, karteller och liknande företeelser inte kan avskaffa den kapitalistiska ekonomins anarki, hur kan det då komma sig, att vi inte har haft någon allmän handelskris på tjugo år – inte sedan 1873? Är inte detta ett tecken på att det kapitalistiska produktionssättet åtminstone i huvudsak ”anpassat” sig till samhällets behov, och på att Marx’ analys är föråldrad?

[Vi tror, att den rådande stiltjen på världsmarknaden kan förklaras på annat sätt.

Man har vant sig vid att anse de tidigare stora periodiska handelskriserna vara de kapitalismens ålderskriser, som Marx schematiserat i sin analys. Produktionscykelns ungefär tioåriga periodicitet tycktes vara den bästa bekräftelsen på detta schema. Emellertid beror denna uppfattning enligt vår åsikt på ett missförstånd. Om man närmare betraktar de stora internationella krisernas respektive orsaker, måste man bli övertygad om, att de inte var uttryck för ålderdomssvaghet hos den kapitalistiska ekonomin, utan tvärtom barnsjukdomar. Det räcker med en smula eftertanke för att klargöra, att kapitalismens produktiv-krafter åren 1825, 1836 och 1847 omöjligt kunde åstadkomma det oundvikliga, periodiska tryck mot marknadens gränser, som kännetecknar kapitalismen i dess fullt utvecklade stadium, och som Marx skisserat i sitt schema. På den tiden hade ju kapitalismen i flertalet länder ännu inte vuxit ur barnskorna.]⁵

Krisen år 1825 var i själva verket resultatet av det föregående decenniets stora kapitalplaceringar i vägbyggen, kanaler och gasverk, framför allt i England. Den därpå följande krisen åren 1836-39 var likaledes resultatet av jättelika bolagsbildningar för att anlägga nya transportmedel. Krisen år 1847 frambesvors som bekant av det febrila bolagsbildandet i samband med engelska järnvägsbyggen (åren 1844-1847, dvs. på endast tre år, gav det engelska parlamentet koncession åt järnvägar för omkring 1 1/2 miljarder taler!). I

alla tre fallen är det alltså olika former av *nygrundningar* på kapitalekonomins område, skapandet av nya fundament för den kapitalistiska utvecklingen, som drar med sig kriser. År 1857 är det den europeiska industrins plötsliga tillgång till nya avsättningsmarknader i Amerika och Australien, sedan man upptäckt guldgruvor där, och för Frankrikes del särskilt järnvägsbolagen, där man gick i Englands fotspår (1852-1856 grundades i Frankrike nya järnvägar för 1 1/4 miljarder francs). Den stora krisen år 1873 slutligen är som bekant en direkt följd av nygrundningar, av storindustrins första anlopp i Tyskland och Österrike, som följde efter de politiska händelserna åren 1866 och 1871.

Hittills har det alltså varje gång varit den kapitalistiska ekonomins plötsliga expansion, som föranlett handelskriser, och inte dess utmattning eller förminskade spelrum. Det är ett rent tillfälligt fenomen, att dessa internationella kriser upprepades med just tio års mellanrum. Marx' krisbildningsschema, framställt av Engels i "Anti-Dühring" och av Marx i första och tredje bandet av "Kapitalet", stämmer för alla kriser såtillvida, som det klargör deras inre mekanism och deras djupare liggande allmänna orsaker.

[Men i sin helhet passar detta schema snarast in på den fullt utvecklade kapitalistiska ekonomin, där världsmarknaden förutsättes som något redan givet. Endast då kan kriser upprepas genom produktions- och varuutbytesprocessens egen utveckling, utan att det behövs någon häftig rörelse i produktions- och marknadsförhållandena, på just det mekaniska sätt, som Marx förutsätter i sin analys. Om vi nu har dagens ekonomiska läge klart för oss, måste vi medge, att kapitalismen ännu inte har nått det fullt utvecklade stadium, som Marx förutsätter i sitt schema över krisernas periodicitet. Världsmarknaden är ännu stadd i utveckling. Tyskland och Österrike nådde först på sjuttioalet fram till den storindustriella produktionsfasen, Ryssland först på åttioalet, Frankrike är ännu till stor del små-industriellt, Balkanländerna har ännu långt ifrån gjort sig fria från naturahushållningen, och först på åttioalet började Amerika, Australien och Afrika ett livligt och regelbundet handelsutbyte med Europa. Även om vi därför redan har klarat av den kapitalistiska ekonomins plötsliga, ryckiga erövrande av nya verksamhetsfält, vilket ägde rum under tiden fram till sjuttioalet och medförde periodiska kriser, ungdomskriser så att säga, så har vi ännu långt kvar till den grad av utveckling och utmattning på världsmarknaden, vilken medför de producerande krafternas fatala, periodiska tryck på marknadsgränser, dvs. kapitalismens verkliga ålderskriser. Vi befinner oss i en fas, där kriser inte längre åtföljer kapitalismens uppkomst och ännu inte dess undergång. Denna övergångsperiod karakteriseras också av ett tämligen matt affärstempo, där korta perioder av uppsving omväxlar med långa perioder av depression, det tempo som råder sedan ungefär tjugo år.

Men av samma fenomen, som för tillfället orsakar avsaknaden av kriser, framgår också, att vi oåterkalleligen närmar oss början till slutet, de kapitalistiska slutkrisernas period. När världsmarknaden en gång är i stort sett utvecklad och inte längre kan bli större genom plötsliga utvidgningar, fortskrider även arbetets produktivitet oupphörligt, och då börjar förr eller senare de producerande krafternas periodiska konflikter med varuutbytets gränsskrankor, konflikter, som genom att upprepas blir allt stormigare och skarpare. Och just de fenomen, som Bernstein tror är kapitalismens "anpassningsmedel" – kreditväsen och företagarorganisationer – är som gjorda för att närma oss till denna period, för att raskt skapa en världsmarknad och raskt utmatta den.]⁶

Hypotesen att den kapitalistiska produktionen skulle kunna "anpassa" sig till varuutbytet förutsätter ett av två ting: antingen att världsmarknaden växer obegränsat och oändligt, eller att produktivkrafterna hindras från att växa över marknadsgränser. Det första är en fysisk omöjlighet, mot det senare talar det faktum, att det ständigt på alla produktionsområden sker tekniska omvälvningar, som varje dag framkallar nya produktivkrafter.

Ännu ett fenomen talar enligt Bernstein mot den nämnda kapitalistiska utvecklingsgången: den ”nästan orubbliga falangen” medelstora företag. Häri ser han ett tecken på att den storindustriella utvecklingen inte har så revolutionerande och koncentrerande verkningar, som man skulle ha väntat enligt ”sammanbrottsteorin”. Men också här är han ett offer för sina egna missförstånd. Det vore verkligen att uppfatta storindustrins utveckling alldeles felaktigt, om man väntade sig, att de medelstora företagen stegvis skulle försvinna från skådeplatsen.

I den allmänna kapitalistiska utvecklingen spelar enligt Marx’ just de mindre kapitalen en pionjärroll i teknikens revolution, och detta i dubbel bemärkelse: för det första när det gäller nya produktionsmetoder i gamla, stabila och rotfasta branscher, för det andra i fråga om skapandet av nya produktionsgrenar, som ännu ej exploaterats av storkapitalet. Det är fullständigt felaktigt att uppfatta det medelstora kapitalistiska företags historia som en rak linje neråt mot successiv undergång. Det faktiska utvecklingsförloppet är också här dialektiskt och rör sig ständigt mellan motsatser. Den kapitalistiska medelklassen står precis som arbetarklassen under inflytande av två motstridiga tendenser, en nivåförhöjande och en nivåsänkande. Den nivåsänkande tendensen är den ständiga, successiva produktionsökningen, som med periodisk regelbundenhet överskrider det medelstora kapitalets omfång och sålunda slungar detta ur konkurrensen. Den nivåförhöjande tendensen är storkapitalets periodiskt återkommande värdeförsämring, vilken ständigt sänker produktionsnivån – liksom värdet på det nödvändiga minimikapitalet – för en tid, och även den kapitalistiska produktionens erövring av nya områden. Man får inte föreställa sig det medelstora företags kamp med storkapitalet som en regelrätt strid, där den svagare partens trupper ständigt decimeras direkt och kvantitativt, utan som ett periodiskt återkommande nedmejande av småkapitalen, som sedan raskt växer upp igen, för att ånyo mejas ned av storindustrins lie. Av dessa båda tendenser, som bollar med den kapitalistiska medelklassen, kommer till sist den nivåsänkande tendensen att segra – i motsats till utvecklingen för arbetarklassens del. Men detta behöver ingalunda yttra sig i ett absolut, siffermässigt sjunkande av antalet medelstora företag. I stället ökar det nödvändiga minimikapitalet för ett bärkraftigt företag i någon av de gamla branscherna långsamt. Samtidigt blir den tidsperiod, under vilken småkapitalen på egen hand får exploatera nya branscher, allt knappare tillmätt. Detta resulterar i en allt kortare livstid för småkapitalet och i ett allt snabbare byte av produktionsmetoder och investeringar, och, för klassen som helhet, i en allt snabbare social ämnesomsättning.

Detta vet Bernstein mycket väl, och han fastslår det också. Men han tycks glömma, att härmed också lagen för de kapitalistiska medelklassföretagen är given. Om småkapitalen är det tekniska framåtskridandets förkämpar, och om det tekniska framåtskridandet är den kapitalistiska ekonomins livsådra, så är småkapitalen oupplösligt förbundna med den kapitalistiska utvecklingen, och kan försvinna först när den går under. De medelstora företagens successiva utdöende – enligt den absoluta, summariska statistik Bernstein rör sig med – skulle inte, som han tror, innebära en revolutionär utveckling av kapitalismen, utan tvärtom en stockning, ett domnande. ”Profitkvoten, dvs. den relativa kapitaltillväxten, är viktig framför allt för alla nya kapitalavläggare, som bildar en självständig enhet. Och om kapitalbildningen helt och hållet råkade i händerna på några få, färdiga storkapital, ... skulle produktionens livgivande eld slockna. Produktionen skulle domna.” (K. Marx, ”Das Kapital”, bd. 3, I, s. 241.)

[Bernsteins anpassningsmedel är alltid ineffektiva, och de fenomen, som han tolkar som symptom på anpassning, måste förklaras på annat sätt.] (Struket i andra versionen.)

3. Sociala reformer som medel att genomföra socialismen

Bernstein förkastar ”sammanbrottsteorin” som det historiska sättet att förverkliga det socialistiska samhället. Vilken väg anbefaller då ”teorin om den kapitalistiska anpassningen”?

Bernstein har endast antydningvis besvarat denna fråga, Konrad Schmidt har försökt ge en utförligare tolkning av Bernsteins åsikter.¹ Enligt honom kommer ”fackföreningskampen och den politiska kampen för sociala reformer” att medföra ”en allt mera vidsträckt samhällskontroll över produktionsvillkoren”, och ”kapitalägarens rättigheter kommer genom lagstiftningen att inskränkas mer och mer, tills han degraderats till förvaltare”. Slutligen ”fråntrar man den nu foglige kapitalisten, som ser sin egendom bli allt värdelösare, rätten att leda och förvalta företaget”, och har då genomfört det socialiserade företaget.

Sålunda är fackföreningar, sociala reformer och, enligt Bernstein, statens politiska demokratisering, de medel, med vilka man successivt skall genomföra socialismen.

För att börja med fackföreningarna, så är deras viktigaste funktion för arbetarnas del den att förverkliga den kapitalistiska lönelagen, dvs. försäljningen av arbetskraft till respektive marknadspriser. Ingen har klargjort detta bättre än Bernstein själv (år 1891 i ”Neue Zeit”). Fackföreningarna tjänar proletariatet på så sätt, att de utnyttjar de vid en viss tidpunkt rådande marknadskonjunkturerna för sina ändamål. Men själva konjunkturerna, dvs. för det första den av produktionssituationen bestämda efterfrågan på arbetskraft, för det andra den genom medelklassens proletarisering och arbetarklassens naturliga fortplantning skapade tillgången på arbetskraft, för det tredje slutligen den rådande graden av produktivitet hos arbetet, ligger utanför fackföreningarnas inflytelsesfär.

Därför kan fackföreningarna inte upphäva lönelagen; i bästa fall kan de hålla det kapitalistiska utnyttjandet av arbetskraften inom ”normala” gränser, men de kan aldrig gradvis upphäva detta utnyttjande.

Visserligen kallar Konrad Schmidt den nuvarande fackföreningsrörelsen ”svaga begynnelsestadier” och hoppas på framtiden, då ”fackföreningsväsendet skall vinna ett ständigt stigande inflytande över produktionsregleringen”. Men en reglering av produktionen kan endast betyda två ting: antingen ett ingrepp i den tekniska delen av produktionsprocessen eller ett bestämmande av produktionens omfattning. Vilket inflytande kan fackföreningarna utöva i respektive fall? Vad produktionstekniken beträffar råder naturligtvis till en del överensstämmelse mellan den enskilde kapitalistens intressen och den kapitalistiska ekonomins utveckling och framåtskridande. Nödvändigheten sporrar kapitalisten till tekniska förbättringar. Men den enskilde arbetarens ställning är tvärtom sådan, att varje teknisk omvälvning står i motsättning till hans direkta intressen och försämrar hans situation, emedan sådana omvälvningar gör arbetskraften värdelös och arbetet intensivare, monotonare och plågsammare. I den mån fackföreningen kan blanda sig i produktionens tekniska sida, kan detta uppenbarligen endast ske i de omedelbart berörda arbetargruppernas intresse, dvs. genom att fackföreningen motsätter sig reformer. Men i så fall handlar den inte i hela arbetarklassens intresse, för dess emancipation, som ju sammanfaller med det tekniska framåtskridandet, dvs. med den enskilde kapitalistens intressen, utan går i stället reaktionens ärenden. Och mycket riktigt finner vi ansträngningarna att påverka produktionens tekniska sida i fackföreningsrörelsens tidigare historia, och inte i framtiden, där Konrad Schmidt söker dem. Dessa strävanden är typiska för den engelska trade union-rörelsens äldre historia (fram till 60-talet), där denna knöt an till medeltidens skråtraditioner och karakteristiskt nog bars upp av den föråldrade principen om ”den förvärvade rätten till lämpligt arbete”.² Däremot är fackföreningarnas försök att bestämma produktionens omfattning och varornas pris av nyare datum.

¹ ”Vorwärts” den 20 februari 1898, Litterär revy. Vi tror oss ha all rätt att betrakta Konrad Schmidts utläggningar i sammanhang med Bernsteins, särskilt som Bernstein inte med ett enda ord har opponerat sig mot kommentaren av hans åsikter i ”Vorwärts”.

² Webb, Theorie und Praxis der englischen Gewerkvereine, bd. 2, s. 100 ff.

Först på den senaste tiden har sådana försök gjorts, också de endast i England.¹ Till sin karaktär och tendens är emellertid dessa försök likvärdiga de förut omnämnda. Ty vartill reduceras nödvändigtvis fackföreningarnas aktiva andel i bestämmandet av varuproduktionens omfång och priser? Till en mot konsumenten riktad kartell av arbetare och företagare, vilken brukar lika hårda tvångsåtgärder mot konkurrerande företagare som de regelrätta företagarförbunden gör. Detta är då i grund och botten ingen kamp mellan arbete och kapital, utan kapitalets och arbetskraftens solidariska kamp mot det konsumerande samhället. Socialt sett är detta reaktionära manipulationer, som aldrig kan utgöra någon etapp i proletariats emancipationskamp, eftersom de är raka motsatsen till klasskamp. Praktiskt sett är det en utopi, som aldrig kan utsträckas till större, för världsmarknaden producerande branscher, vilket redan en kort överläggning klargör.

Fackföreningarnas verksamhet inskränker sig alltså i huvudsak till lönekamp och förkortning av arbetstiden, dvs. till att reglera det kapitalistiska utsugandet efter marknadsförhållandena; enligt tingens natur har de ingen möjlighet att inverka på produktionsprocessen. Fackföreningarnas utveckling går t.o.m. i rakt motsatt riktning mot den Konrad Schmidt antar, nämligen mot att helt lösa arbetsmarknaden från dess direkta relation till den övriga varumarknaden. Mest betecknande är härvidlag, att försöken att åtminstone passivt bringa arbetskontrakten i omedelbar relation till den allmänna produktionssituationen, numera är föråldrade på grund av systemet med glidande lönelistor. De engelska trade unions tar också alltmera avstånd från dylika strävanden.²

Men inte heller inom sin faktiska inflytelsesfär går fackföreningsrörelsen, som teorin om kapitalets anpassning förutsätter, mot en oinskränkt expansion. Tvärtom! Om man betraktar den sociala utvecklingen i stort, kan man inte undgå att inse, att vi ingalunda går mot tider av segerrik maktutveckling, utan tvärtom mot växande svårigheter för fackföreningsrörelsen. När industrins utveckling nått sin höjdpunkt, och kapitalet på världsmarknaden beträder ”den sluttande vägen”, blir den fackliga kampen dubbelt så svår: för det första försämras de objektiva marknadskonjunkturerna för arbetskraft, emedan efterfrågan då ökar långsammare än tillgången, och för det andra tillskansar sig kapitalet självt för att gottgöra förlusterna på världsmarknaden alltmera av den produktandel, som tillkommer arbetarna. Reducerade arbetslöner är ju en av de viktigaste metoderna att förhindra profitkvotens sjunkande!³ I England kan vi redan se begynnelsen av fackföreningsrörelsens andra stadium. Rörelsen reduceras där av nödtvång alltmer till att endast försvara förut uppnådda positioner, och även detta blir allt svårare. Den politiska och socialistiska klasskampens uppsving måste utgöra motpolen till den här skildrade allmänna utvecklingen.

Konrad Schmidt begår samma fel, att se det historiska perspektivet omvänt, vad beträffar de sociala reformerna, om vilka han tror, att de ”hand i hand med arbetarnas fackföreningskoalitioner skall påtvinga kapitalistklassen sina villkor för arbetskraftens användande”. I enlighet med denna uppfattning av socialreformerna kallar Bernstein fabrikslagarna för ett exempel på ”samhällskontroll” och alltså på socialism. Även Konrad Schmidt kallar genomgående det statliga arbetarskyddet för ”samhällskontroll”, och sedan han sålunda lyckligt och väl förvandlat staten till samhälle, tillfogar han full av förtröstan: ”Samhället, dvs. den uppåtsträvande arbetarklassen”, och genom denna operation förvandlar han det tyska förbundsrådets menlösa arbetarskyddsbestämmelser till socialistiska övergångsåtgärder av det tyska proletariats.

¹ Webb, a.a., bd 2, s. 115 ff.

² Webb, a.a., s. 115.

³ K. Marx, ”Das Kapital”, bd. 3, I, s. 216.

Bedrägeriet är här tydligt. Den nuvarande staten är nämligen inget ”samhälle” i betydelsen ”en uppåtsträvande arbetarklass”, utan i stället en representant för det kapitalistiska samhället, dvs. en klass-stat. Därför är inte heller de av denna stat genomförda sociala reformerna något utslag av ”samhällskontroll”, dvs. av det fria, arbetande samhällets kontroll över sin egen arbetsprocess, utan i stället en kontroll, som kapitalets klassorganisation utövar över kapitalets produktionsprocess. I kapitalets intressen har därför också de sociala reformerna sina naturliga gränser. Bernstein och Konrad Schmidt ser visserligen också i detta fall ”svaga begynnelsestadier” och hoppas på en i framtiden oändligt växande reformpolitik till arbetarklassens fromma. Men de gör här samma fel, som då de antar en obegränsad maktutveckling för fackföreningarnas del.

Teorin om genomförandet av socialismen genom sociala reformer förutsätter, och här ligger dess tyngdpunkt, en viss bestämd objektiv utveckling av den kapitalistiska egendomen och av staten. Beträffande den första förutsättningen går utvecklingsschemat enligt Konrad Schmidts uppfattning mot att ”genom lagstiftning inskränka kapitalägarens rättigheter mer och mer, tills han degraderats till förvaltare”. Ställd inför ”omöjligheten” av en enda, plötslig expropriation av produktionsmedlen knåpar Konrad Schmidt ihop en teori om successiv expropriation. För detta ändamål konstruerar han en enligt honom själv nödvändig klyvning av egendomsrätten i ”överegendom”, som ”samhället” skall äga, och ”nyttjanderätt”, vilken i den enskilde kapitalistens händer krymper samman till rätten att förvalta sitt företag. Antingen är denna konstruktion en oförarglig lek med ord utan några viktigare tankar bakom. I så fall är teorin om successiv expropriation utan all täckning. Eller också är konstruktionen ett allvarligt menat schema för den rättsliga utvecklingen. Men i så fall är den helt felaktig. Klyvningen av egendomsrättens olika befogenheter, som Konrad Schmidt begagnar sig av för sin ”gradvisa expropriation”, är karakteristisk för det feodala naturhushållande samhället, där produkten fördelades mellan de olika samhällsklasserna in natura och på grundval av personliga relationer mellan feodal-herrarna och deras underlydande. Egendomens sönderfall i olika delrättigheter var här det från början givna organisationssättet för fördelning av samhällets rikedomar. Med övergången till varuproduktion och upplösningen av alla personliga band mellan produktionsprocessens olika parter konsoliderades i stället förhållandet mellan person och sak – privategendomen. Emedan fördelningen inte längre sker genom personliga relationer, utan genom utbyte, mäter man inte längre anspråken på andelar av samhällets rikedomar i delrättigheter till ett gemensamt objekt, utan måttet representeras av det värde, som var och en erbjuder på marknaden. Den första förändringen i de rättsliga relationerna var uppkomsten av den absoluta, hermetiskt slutna privategendomen under beskydd av de feodala rättsförhållandena med deras delade egendom, och den utvecklingen följde av varuproduktionens uppkomst i medeltidens stadskommuner. Denna utveckling fortsätter emellertid i den kapitalistiska produktionen. Ju mer produktionsprocessen socialiseras, desto mer beror fördelningsprocessen av rent utbyte, desto mer oåtkomlig och innesluten blir den kapitalistiska privategendomen, och desto mer övergår kapitalegendomen från att vara en rätt till produkten av det egna arbetet till att bli rätten att tillägna sig andras arbete. Så länge kapitalisten själv leder fabriken, är fördelningen i viss grad knuten till ett personligt deltagande i produktionsprocessen. Men då fabriksägarens personliga ledning blir överflödigt, och speciellt i aktiebolagen, skiljs kapitalegendomen som rättsanspråk vid fördelningen helt från personliga band till produktionen och uppträder i sin mest slutna och renodlade form. Först i aktiekapitalet och industrins kreditkapital når den kapitalistiska egendomsrätten sin fulla utveckling.

Konrad Schmidts historiska utvecklingsschema för kapitalister, ”från ägare till förvaltare”, är alltså en tankekullerbytta, eftersom den verkliga utvecklingen går från ägare och förvaltare till endast ägare. Det går för Konrad Schmidt som för Goethe:

Was er besitzt, das sieht er wie im Weiten,
Und was verschwand, wird ihm zu Wirklichkeiten.

[Ordagrann översättning:

Vad han äger, ser han som i fjärran,
och det försvunna är verkligt för honom. ö.a.]

Och liksom Konrad Schmidts historiska schema ekonomiskt sett går bakåt från det moderna aktiebolaget till den manuellt drivna fabriken eller t.o.m. till verkstaden, så vill det rättsligt sett lägga den kapitalistiska världen i feodalismens och naturhushållningens vagg.

Från denna ståndpunkt framstår också ”samhällskontrollen” i ett annat ljus, än det Konrad Schmidt ser. Det som i dag fungerar som ”samhällskontroll” – arbetarskydd, kontroll över aktiebolag osv. – har i verkligheten ingenting gemensamt med andel i egendomsrätten, med ”överegendom”. Denna kontroll söker inte inskränka den kapitalistiska egendomen, utan skyddar den tvärtom. Med ekonomisk terminologi: den utgör inget ingrepp mot den kapitalistiska utsugningen, utan en normering, ett ordnande av denna utsugning. Och när Bernstein frågar, om det finns mycket eller litet socialism i fabrikslagarna, kan vi försäkra honom, att det finns precis lika mycket ”socialism” i den bästa av fabrikslagar som i magistratens bestämmelser om gatuhållning eller gatubelysning, ty de är ju också utslag av ”samhällskontroll”.

4. Tullpolitik och militarism

Den andra förutsättningen för socialismens successiva genomförande är hos Ed. Bernstein statens utveckling till samhälle. Att den nuvarande staten är en klass-stat är en utnött sanning. Emellertid skall enligt vår åsikt även denna sats, liksom allt, som rör det kapitalistiska samhället, inte uppfattas som en absolut sanning, utan betraktas i sammanhang med den löpande utvecklingen.

Med bourgeoisins politiska seger blev staten en kapitalistisk stat. Den kapitalistiska utvecklingen i sig förändrar ju i väsentlig utsträckning denna stats natur, emedan den utvidgar dess inflytelsesfär, ständigt ger den nya funktioner och nödvändiggör statlig inblandning och kontroll speciellt i fråga om det ekonomiska livet. Sådillvida sker förberedelser för statens kommande sammansmältning med samhället, staten återbördar så att säga sina funktioner till samhället. I denna bemärkelse kan man också säga att den kapitalistiska staten utvecklas i riktning mot ett samhälle, och sådillvida är arbetarskyddet, som Marx säger, ”samhällets” första medvetna ingrepp i den sociala livsprocessen. På denna sats stöder sig Bernstein också.

Men å andra sidan sker genom denna kapitalistiska utveckling en annan omvandling av statens väsen. Först och främst är staten av i dag en organisation för den härskande kapitalistklassen. Om staten i samhällsutvecklingens intresse övertar vissa allmännyttiga funktioner, så sker detta endast emedan dessa allmänna intressen och samhällsutvecklingen stämmer överens med den härskande klassens allmänna intressen. Arbetarskyddet är t.ex. lika viktigt för kapitalistklassen som för samhället i dess helhet. Men denna harmoni varar endast till en viss tidpunkt i den kapitalistiska utvecklingen. När utvecklingen nått en viss höjdpunkt, börjar bourgeoisiklassens och det ekonomiska framåtskridandets intressen att gå isär, också ur kapitalismens synvinkel. Vi tror, att denna fas redan har inträtt, och detta yttrar sig i samhällslivets två viktigaste fenomen: i *tullpolitiken* och i *militarismen*. Både tullpolitik och militarism har spelat en outhärlig och sådillvida framstegsvänlig och revolutionär roll i

kapitalismens historia. Utan tullskydd hade storindustrin knappast kunnat utveckla sig. Men i dag ligger det annorlunda till.

[I alla viktigare länder, dvs. just i de länder, som bedriver den aktivaste tullpolitiken, har den kapitalistiska produktionen nått i genomsnitt lika långt.]⁷ Ur den kapitalistiska *utvecklingens* synvinkel, dvs. ur världsekonomisk synvinkel, är det i dag totalt likgiltigt, om Tyskland exporterar mera varor till England eller tvärtom. För utvecklingens del skulle man alltså kunna säga att moren har gjort sin plikt, moren kan gå. Han till och med *måste* gå. Eftersom de olika industrigrenarna numera är beroende av varandra, måste det vara så, att skyddstullar på vissa varor fördyrar den inhemska produktionen av vissa andra varor och alltså hämmar industrin. Industrin behöver inte tullskyddet för sin *utveckling*, men företagen behöver det för att skydda sin export. Det betyder, att tullarna inte längre tjänar som skyddsmedel för en uppåtsträvande kapitalistisk produktion mot en annan, mera utvecklad produktion, utan i stället som kampmedel mellan nationalistiska kapitalistgrupper. Vidare är tullarna inte längre nödvändiga som skydd åt industrin, då det gäller att skapa och erövra en inhemsk marknad, men de är däremot oumbärliga för det konsumerande samhället. Särskilt klart poängteras den moderna tullpolitikens karaktär av det faktum, att det inte längre är industrin, utan jordbruket, som spelar den avgörande rollen, dvs. att tullpolitiken egentligen har blivit ett medel att *skapa och bringa till uttryck feodala intressen i kapitalistisk form*.

Samma förändring har militarismen genomgått. Om vi betraktar historien sådan den verkligen var, inte sådan den kunde eller borde ha varit, måste vi konstatera, att krigen utgjorde en nödvändig faktor för den kapitalistiska utvecklingen. Förenta Staterna och Tyskland, Italien och Balkanstaterna, Ryssland och Polen, alla har de en seger eller ett nederlag i krig att tacka för impulsen till en kapitalistisk utveckling. Så länge som det fanns länder kvar, som måste övervinna sin inre splittring eller sin av naturhushållningen försakade isolering, spelade också militarismen en revolutionär roll i kapitalistisk bemärkelse. I dag är det annorlunda också på detta område. [Militarismen har inga länder kvar att erövra för kapitalismen.]⁸ Om världspolitiken har blivit en skådeplats för hotfulla konflikter, så beror detta inte på att nya länder skall erövrats för kapitalismen, utan på att färdiga *europiska* motsättningar har slagit rot och kommit till utbrott i andra världsdelar. Det är inte längre å ena sidan kapitalistiska, å andra sidan naturhushållningsländer, som väpnar sig mot varandra i Europa eller i andra världsdelar, utan stater, som just genom sin likartade, långt drivna kapitalistiska utveckling råkar i konflikt med varandra. Och för utvecklingen som sådan vore en utbrytande konflikt fatal, eftersom den skulle medföra en katastrofal omvälvning av det ekonomiska livet i alla kapitalistiska länder. Men för *kapitalistklassen* ser saken annorlunda ut. För den har militarismen blivit oumbärlig i tre avseenden: för det första då "nationella" intressen konkurrerar med andra nationella gruppers intressen, för det andra i sin egenskap av viktigt investeringsobjekt för finans- och industrikapital, och för det tredje som verktyg för det inhemska herraväldet över det arbetande folket – alltsammans intressen, som i och för sig inte har något gemensamt med det kapitalistiska produktionssättets framåtskridande. Den moderna militarismens specifika karaktär avslöjar sig för det första i dess enorma, till synes mekaniska, tillväxt i alla länder, en företeelse som ännu för ett par decennier sedan var helt okänd, och för det andra däri, att den kommande explosionen tycks vara fatal och oundviklig, fastän orsakerna, tvisteämnet och de närmare omständigheterna kring denna explosion syns vara oklara i alla berörda stater. Från att vara en drivkraft för den kapitalistiska utvecklingen har militarismen blivit en kapitalistisk sjukdom.

I den skildrade tvisten mellan samhällsutvecklingen och de rådande klassintressena ställer sig staten på klassintressenas sida. Statspolitiken råkar liksom bourgeoisin i *motsättning* till samhällsutvecklingen, den *förlorar* därmed sin karaktär av representant för hela samhället, som samtidigt allt mera blir till en *renodlad klass-stat*. Korrektare uttryckt: dessa statens båda

egenskaper skiljs åt och tillspetsas till en motsättning *inom* statens väsen. Och denna motsättning blir för varje dag allt mera accentuerad. Ty å ena sidan växer statens allmännyttiga funktioner, dess inblandning i samhällslivet och dess ”kontroll” över detta. Men å andra sidan tvingas staten av sin klasskaraktär att alltmer förlägga tyngdpunkten för sin verksamhet och sitt inflytande till områden, som endast är till nytta för bourgeoisins klassintressen, medan de däremot har negativa verkningar för samhället. Dessa områden är militarismen, tullpolitiken och kolonialpolitiken. Dessutom genomtränger och behärskar klasskaraktären också statens ”samhällskontroll” (jämför sättet att sköta arbetarskyddet i alla länder).

Den skildrade omdaning i statens väsen motsäger inte, utan stämmer tvärtom helt överens med demokratins utveckling, i vilken Bernstein ser ännu ett medel för socialismens successiva genomförande.

Enligt Konrad Schmidts förklaring skall uppnåendet av socialdemokratisk majoritet i parlamentet t.o.m. leda raka vägen till denna successiva socialisering av samhället. Demokratiska former inom det politiska livet är tvivelsutan ett fenomen, som mycket starkt uttrycker statens utveckling till samhälle och sålunda utgör en etapp på vägen till den socialistiska omvälvningen. Men den söndring i den kapitalistiska statens väsen, som vi karakteriserat ovan, framträder synnerligen bjärt i den moderna parlamentarismen. Formellt tjänar parlamentarismen visserligen till att inom en statlig organisation ge uttryck för hela samhällets intressen. Men å andra sidan är det ju endast det kapitalistiska samhället den ger uttryck för, dvs. ett samhälle, i vilket *kapitalistiska* intressen är utslagsgivande. De formellt sett demokratiska institutionerna blir sålunda till sitt innehåll verktyg för de rådande klassintressena. Detta förhållande framträder mycket åskådligt i det faktum, att bourgeoisin och dess representant, staten, offerar de demokratiska formerna, så snart demokratin tenderar att ta avstånd från sin klasskaraktär och bli ett verktyg för verkliga folkintressen. Idén om socialdemokratisk parlamentsmajoritet synes därför vara en uträkning, som i den borgerliga liberalismens anda blott räknar med demokratins formella sida, medan den lämnar dess reella innehåll helt ur räkningen. Och parlamentarismen som helhet är då inte något omedelbart socialistiskt element, vilket långsamt genomtränger det kapitalistiska samhället, som Bernstein tror, utan i stället ett av den borgerliga klass-statens specifika medel att bringa de kapitalistiska motsättningarna till utveckling och mognad.

Då man betraktar denna objektiva utveckling av staten, förvandlas Bernsteins och Konrad Schmidts tes om den växande ”samhällskontrollen”, som direkt skulle leda fram till socialismen, till en fras, som för varje dag blir allt mera oförenlig med verkligheten.

Teorin om socialismens successiva genomförande går ut på en gradvis genomförd reformering av den kapitalistiska egendomen och den kapitalistiska staten i socialistisk anda. Men bådaddera utvecklar sig till följd av objektiva förlopp i det nuvarande samhället i rakt motsatt riktning. Produktionsprocessen blir alltmera socialiserad, och statens kontroll och inblandning i denna produktionsprocess blir allt mera omfattande. Men samtidigt antar privategendomen alltmera formen av en naken, kapitalistisk utsugning av andras arbete, och den statliga kontrollen genomträngs alltmera av uttalade klassintressen. Emedan sålunda staten, dvs. kapitalismens *politiska* organisation, och egendomsförhållandena, dvs. dess *rättsliga* organisation, blir alltmera *kapitalistiska* i stället för socialistiska, ställer de upp två oöverstigliga hinder för teorin om socialismens successiva genomförande.

Fouriers idé att med hjälp av phalanstäresystemet förvandla allt havsvatten till lemonad var mycket fantastisk. Men Bernsteins idé, att förvandla havet av kapitalistisk bitterhet till ett hav av socialistisk sockerdricka genom att tillsätta några flaskor socialreformatorisk lemonad, är visserligen mera smaklös, men inte mindre fantastisk.

Produktionsförhållandena i det kapitalistiska samhället närmar sig alltmer dem i det socialistiska samhället, men de politiska och rättsliga förhållandena reser en allt högre mur mellan det kapitalistiska och det socialistiska samhället. Denna mur vittrar inte ner genom de sociala reformernas och demokratins utveckling, utan blir i stället allt fastare och hårdare. Det enda, som kan riva den muren, är revolutionens hammarslag, dvs. *proletariatets erövring av den politiska makten*.

5. Revisionismens allmänna karaktär och praktiska konsekvenser

Vi försökte i första kapitlet klargöra, att Bernsteins teori rycker bort det socialistiska programmets materiella grundvalar och ställer det på en ideell basis. Detta rör socialismens teoretiska fundament. Men hur ser teorin ut, om den omsätts i praktiken? Formellt sett skiljer den sig till en början inte alls från hittills bruklig praxis i den socialistiska kampen. Fackföreningar, kamp för sociala reformer och för en demokratisering av de politiska institutionerna är ju vad som även annars formellt kännetecknar den socialdemokratiska partiverksamheten. Skillnaden ligger alltså inte i vad som göres, men väl i *hur* detta göres. Under nuvarande förhållanden uppfattas fackförenings- och parlamentsstriderna som metoder att successivt uppfostra proletariatet och leda det fram till ett politiskt maktövertagande. Enligt revisionisterna är detta maktövertagande omöjligt och meningslöst, och striderna skall endast utkämpas med tanke på omedelbara resultat, dvs. en förbättring av arbetarnas materiella situation, en successiv inskränkning av den kapitalistiska utsugningen och en expansion av samhällskontrollen. Om vi bortser från målet att förbättra arbetarnas situation, eftersom det är gemensamt för båda uppfattningarna, den hittills brukliga och den revisionistiska, så ligger hela skillnaden kort sagt i detta: enligt den gängse uppfattningen ligger fackföreningskampens och den politiska kampens socialistiska betydelse däri, att den förbereder proletariatet, dvs. den *subjektiva* faktorn vid en socialistisk omvälvning, för denna omvälvning. Enligt Bernstein ligger deras betydelse däri, att fackföreningskampen och den politiska kampen i sig själva gradvis inskränker den kapitalistiska utsugningen, frångår det kapitalistiska samhället dess kapitalistiska karaktär och i stället ger det en socialistisk prägel, vilket betyder, att de skulle leda fram till den socialistiska omvälvningen i *objektiv* bemärkelse. Vid närmare betraktande är de båda uppfattningarna t.o.m. varandras motpoler. Enligt partiets gängse uppfattning blir proletariatet genom fackföreningskamp och politisk kamp övertygat om det omöjliga i att medelst denna kamp söka omdana sina villkor från grunden, och om att ett slutgiltigt övertagande av de politiska maktmedlen är oundvikligt. I Bernsteins uppfattning utgår man från förutsättningen att ett politiskt maktövertagande är omöjligt, och vill införa den socialistiska samhällsordningen uteslutande medelst fackföreningskamp och politisk kamp.

Fackföreningskampens och den politiska kampens socialistiska karaktär ligger alltså enligt Bernstein i tron på att de successivt skall verka socialiserande på den kapitalistiska ekonomin. Som vi sökt klargöra, är en sådan verkan faktiskt endast inbillad. De kapitalistiska egendoms- och statsinstitutionerna utvecklas i motsatt riktning. Därmed förlorar emellertid socialdemokratins praktiska kamp till sist alla relationer till socialismen.

Fackföreningskampens och den politiska kampens stora socialistiska betydelse ligger däri, att de socialiserar proletariatets *insikt*, dess medvetande, och organiserar det till en klass. Om man uppfattar denna kamp som ett medel att direkt socialisera den kapitalistiska ekonomin, får man inte endast uppleva att denna inbillade effekt uteblir, utan också att kampen förlorar sin andra betydelse och upphör att vara ett medel att uppfostra arbetarklassen för det politiska maktövertagandet.

Därför är det en grov missuppfattning, då Eduard Bernstein och Konrad Schmidt lugnar sig med att säga, att arbetarrörelsens slutmål ju ändå inte går förlorat då hela kampen inskränks

till sociala reformer och fackföreningar, eftersom varje steg på denna bana leder ut över sig självt, och det socialistiska målet alltså är en inneboende tendens hos arbetarrörelsen. Detta är visserligen alldeles sant vad gäller den tyska socialdemokratins nuvarande taktik, dvs. när strävan att erövra den politiska makten står som ledstjärna ovanför fackföreningskampen och kampen för sociala reformer. Men om man avskaffar denna på förhand givna strävan ur rörelsen och gör de sociala reformerna till självändamål, leder detta ingalunda till att det socialistiska slutmålet förverkligas, utan tvärtom. Konrad Schmidt sätter helt enkelt sin lit till den ”mekaniska” rörelsen, som inte kan upphöra av sig själv när den väl satts i gång, på grund av den enkla tesen, att aptiten kommer medan man äter, och att arbetarklassen sålunda aldrig kan låta sig nöja med reformer, förrän den socialistiska omvälvningen är ett faktum. Den senare förutsättningen är alldeles riktig; för den borgar otillräckligheten i de kapitalistiska socialreformerna. Men Schmidts slutsats skulle vara riktig endast om man kunde konstruera en kedja av oavbrutna, ständigt förbättrade sociala reformer från den rådande samhällsformen fram till den socialistiska. Det är emellertid fantasier, en sådan kedja skulle enligt tingens natur snart brytas, och från den punkten skulle rörelsen kunna slå in på att flertal vägar.

Närmast till hands och mest sannolik vore då en förskjutning i taktiken i avsikt att med alla medel söka åstadkomma praktiska resultat av klasskampen, nämligen sociala reformer. När omedelbara praktiska resultat blir huvudsaken, blir emellertid också den oförsonliga, skarpa klasståndpunkten, som är ändamålsenlig vid strävan efter politiskt maktövertagande, till ett obekvämt hinder. Nästa steg är alltså en ”kompensationspolitik” – på god tyska: kohandelspolitik – och en försonlig, klokt statsmannamässig inställning. Rörelsen kan emellertid inte heller äga bestånd länge. Ty eftersom reformpolitiken i den kapitalistiska världen nu en gång är och förblir ett tomt skal, så kan man använda vilken taktik som helst, nästa steg blir ändå, att man blir sviken av de sociala reformerna, denna lugna hamn, där professorerna Schmoller och kompani nu lagt sig för ankar, sedan de först på de socialreformatoriska haven studerat sig igenom den stora och den lilla världen för att till sist låta allt gå, som Gud vill.¹ Socialismen följer ingalunda alltid och av sig själv på arbetarklassens vardagliga kamp. Socialismen är endast ett resultat av att motsättningarna inom den kapitalistiska ekonomin tillspetsats och av att arbetarklassen insett nödvändigheten av uppror och social omdaning. Om man förnekar det ena och förkastar det andra, vilket revisionismen gör, då reduceras arbetarrörelsen till simpelt fackföreningspyssel och socialt reformerande och leder till sist genom sin egen tyngd fram till att klasståndpunkten överges.

Dessa konsekvenser framträder också klart, då man betraktar den revisionistiska teorin från en annan synvinkel och frågar sig: hurdan är denna uppfattnings allmänna karaktär? Det är givet, att revisionismen inte står på de kapitalistiska förhållandenas sida och med deras ekonomer förnekar kapitalismens motsättningar. Revisionismen förutsätter, liksom Marx’ teori, att dessa motsättningar existerar. Men den stöder sig icke teoretiskt på tesen, att dessa motsättningar

---

¹ År 1872 höll professorerna Schmoller, Wagner, Brentano m.fl. en kongress i Eisenach, på vilken de med stor uppståndelse och stort uppseende proklamerade införandet av sociala reformer till arbetarklassens skydd. Samma herrar, som liberalen Oppenheim ironiskt kallar ”katedersocialister”, bildade omedelbart därefter ”Föreningen för sociala reformer”. Några få år senare röstade dessa ”katedersocialismens” klart skinande ljus som riksdagsmän *för* ett förlängande av socialistlagen. I övrigt består föreningens hela verksamhet i årliga generalförsamlingar, där några professorer läser upp referat över diverse ämnen. Samma förening har också givit ut över 100 tjocka böcker i ekonomiska frågor. För de sociala reformerna har professorerna, som f.ö. även försvarar skyddstullar, militarism etc., inte presterat ett enda dugg. Numera har föreningen också övergivit reformtankarna och befattar sig med sådana ämnen som kriser, karteller och liknande. (Denna anmärkning saknas i första versionen.)

genom sin egen konsekventa utveckling kommer att *upphävas* och detta är kärnpunkten i hela uppfattningen och dessutom den punkt, där revisionismen skiljer sig från den hittills gängse socialdemokratiska uppfattningen.

Den revisionistiska teorin står mitt emellan de båda ytterligheterna; den vill inte utveckla de kapitalistiska motsättningarna och upphäva dem genom en revolutionär omstörtning, utan bryta udden av dem, *avtrubba* dem. Sålunda skall krisernas uteblivande och företagarorganisationerna i förening avtrubba motsättningen mellan produktion och varuutbyte, proletariats förbättrade situation och den kvarlevande medelklassen skall avtrubba motsättningen mellan kapital och arbete, och den ökande demokratin och samhällskontrollen skall avtrubba motsättningen mellan klass-stat och samhälle.

Visserligen går inte heller den gängse socialdemokratiska taktiken ut på att *vänta*, tills de kapitalistiska motsättningarna når sin fulla utveckling och sedan förändras. Tvärtom, vi stöder oss blott på utvecklingens erkända *riktning*, och driver sedan i den politiska kampen dess konsekvenser till sin spets, vilket ju är varje revolutionär taktiks natur. Sålunda bekämpar socialdemokratin t.ex. ständigt tullarna och militarismen, i stället för att avvakta, tills deras reaktionära karaktär är helt utbildad. Bernsteins taktik stöder sig emellertid inte alls på vidareutveckling och tillspetsning, utan på ett avtrubbande av de kapitalistiska motsättningarna. Han har själv uttryckt detta på det mest adekvata sättet, då han talar om den kapitalistiska ekonomins ”anpassning”. När skulle en sådan uppfattning kunna vara korrekt? Alla motsättningar i dagens samhälle är helt enkelt resultat av det kapitalistiska produktionssättet. Om vi förutsätter, att detta produktionssätt kommer att vidareutvecklas i samma riktning som hittills, så måste också alla dess konsekvenser vidareutvecklas på samma sätt, varvid motsättningarna tillspetsas och blir skarpare i stället för att avtrubbas, vilket senare skulle förutsätta, att det kapitalistiska produktionssättet hämmades i sin utveckling. Den allmänna förutsättningen för Bernsteins teori är, kort uttryckt, *att den kapitalistiska utvecklingen stagnerar*.

Men därmed fördömer teorin sig själv, och detta i dubbel bemärkelse. Ty för det första blottar den sin *utopiska* karaktär vad det socialistiska slutmålet beträffar – det är ju givet, att en försumpad kapitalistisk utveckling inte kan leda till någon socialistisk omvälvning – och här har vi bekräftelsen på att vår skildring av teorins praktiska konsekvenser är riktig. För det andra avslöjar teorin sin *reaktionära* karaktär då den jämföres med den i verkligheten pågående, snabba kapitalistiska utvecklingen. Nu uppstår frågan: hur kan Bernsteins teori förklaras, eller snarare karakteriseras, då den konfronteras med denna faktiska kapitalistiska utveckling?

Vi tror oss ha visat i första avsnittet, att de ekonomiska förutsättningar, från vilka Bernstein utgår i sin analys av dagens sociala förhållanden – hans teori om den kapitalistiska ”anpassningen” – inte håller streck. Vi har sett, att man varken kan uppfatta kreditväsen eller karteller som ”anpassningsmedel” för den kapitalistiska ekonomin, och att man inte heller kan uppfatta krisernas temporära uteblivande eller medelklassens fortsatta existens som symptom på kapitalistisk anpassning. Alla de ovan nämnda detaljerna i anpassningsteorin har emellertid ytterligare ett karakteristiskt drag gemensamt – förutom det att de alla är direkt felaktiga. Teorin uppfattar inte de behandlade fenomenen i det ekonomiska livet som organiskt bundna till den kapitalistiska utvecklingen i stort, till hela ekonomins mekanism, utan betraktar dem lösryckta ur sitt sammanhang, som *disjecta membra* (lösryckta delar) av ett livlöst maskineri. Så är t.ex. fallet med idén om *kreditens* anpassande funktion. Om man betraktar krediten som ett naturligt, högre stadium i varuutbytesprocessen och ser den i sammanhang med alla de motsättningar, som kännetecknar det kapitalistiska varuutbytet, så kan man omöjligen se den som något mekaniskt ”anpassningsmedel” helt utanför denna utbytesprocess, lika litet som man kan kalla pengar, varor eller kapital för kapitalismens ”anpassningsmedel”. Krediten är

emellertid precis lika mycket som pengar, varor och kapital en organisk del av den kapitalistiska ekonomin under en viss period av dess utveckling, och under denna period utgör krediten likaväl som övriga ovannämnda faktorer ett oundgängligt mellanled i dess maskineri, men också ett förstörelsevapen, emedan den stegrar ekonomins inre motsättningar.

Detsamma gäller även om kartellerna och de perfekta kommunikationsmedlen.

Bernstein gör sig skyldig till samma mekaniska, odialektiska uppfattningssätt, då han accepterar krisernas uteblivande som ett symptom på den kapitalistiska ekonomins ”anpassning”. För honom är kriserna ingenting annat än störningar i ekonomins mekanism, och om störningarna uteblir, kan mekanismen uppenbarligen fungera bra. I verkligheten är emellertid kriserna inga egentliga ”störningar”, eftersom den kapitalistiska ekonomin i sin helhet inte kan klara sig utan dem. Om det är riktigt, att kriserna kort uttryckt utgör den för kapitalismen enda möjliga, och därför normala, metoden att periodiskt lösa tvisten mellan produktionens oinskränkta expansionsförmåga och marknadens snäva gränser, då är också kriserna i den kapitalistiska ekonomin olösliga organiska fenomen.

En ”störningsfri” utveckling av den kapitalistiska produktionen skulle medföra större risker än kriserna utgör, nämligen risken för det kontinuerliga fall i profitkvoten, som är ett resultat av arbetets ökade produktivitet, inte av motsättningen mellan produktion och varuutbyte. Denna profitkvotens fall har den ytterst farliga tendensen att omöjliggöra produktion för alla små och medelstora kapitalmängder och sålunda begränsa nybildningen och därmed investeringarna. Just kriserna, som är den andra konsekvensen av samma process, åstadkommer nämligen, genom att periodiskt försämra värdet på kapitalet, genom att förbilliga produktionsmedlen och lamslå en del av det arbetande kapitalet, en profithöjning och därmed utrymme för nyinvesteringar och uppsving inom produktionen. Sålunda utgör kriserna medel att ständigt tända den kapitalistiska utvecklingens eld och hålla den vid liv, och om de uteblev – inte under vissa av världsmarknadens utvecklingsfaser, som vi förmodar, utan helt och hållet – så skulle den kapitalistiska ekonomin inte komma på grön kvist, vilket Bernstein antar, utan den skulle hamna i ett träsk. Helt i enlighet med det mekaniska uppfattningssätt, som kännetecknar hela anpassningsteorin, struntar Bernstein helt i krisernas oundgänglighet och i nödvändigheten av de periodiska nyinvesteringarna med hjälp av små och medelstora kapitalmängder, och därför ser han också småkapitalens ständiga återuppsyndande som ett tecken på kapitalistisk stagnation i stället för på en normal kapitalistisk utveckling.

Det finns förvisso en synvinkel, från vilken alla ovan behandlade fenomen verkligen ter sig sådana, som ”anpassningsteorin” framställer dem, och det är den enskilde kapitalistens synvinkel. Han ser nämligen det ekonomiska livets fakta förvanskade på grund av lagarna för konkurrensen. Framför allt uppfattar den enskilde kapitalisten varje organiskt led i ekonomin som ett självständigt helt, och dessutom ser han endast de faktorer, som inverkar på honom själv i hans egenskap av kapitalist. Därför uppfattar han de ekonomiska fenomenen som blott och bart ”störningar” eller ”anpassningsmedel”. För den enskilde kapitalisten är kriserna faktiskt störningar, och deras uteblivande ökar hans livslängd; för honom är krediten ett medel att ”anpassa” sina otillräckliga produktionskrafter till marknadens krav, för honom upphäver en kartell, i vilken han blir medlem, anarkin inom produktionen.

Bernsteins anpassningsteori är kort sagt inget annat än en teoretisk generalisering av den enskilde kapitalistens sätt att uppfatta förhållandena. Men vad är denna åskådning ur teoretisk synpunkt annat än ett hopkok av den borgerliga vulgärekonomins viktigaste och mest karakteristiska teser? Denna skolas alla ekonomiska misstag beror just på att den felaktigt tar konkurrensens företeelser, sedda genom den enskilde kapitalistens ögon, för fenomen som är giltiga för hela den kapitalistiska ekonomin. Och analogt med Bernsteins uppfattning av kreditsystemet uppfattar vulgärekonomin t.o.m. *pengar* som ett fyndigt ”anpassningsmedel”

för varuutbytets behov. Även vulgärekonomin söker motgiftet mot kapitalismens sjukdomar hos kapitalismen själv, den tror, liksom Bernstein, på *möjligheten* att reglera den kapitalistiska ekonomin, och slutligen går den liksom Bernsteins teori alltid ut på att *avtrubba* de kapitalistiska motsättningarna och lappa ihop kapitalismens sår. Den går med andra ord ut på ett reaktionärt tillvägagångssätt i stället för ett revolutionärt, och därmed på en utopi.

Den revisionistiska teorin i dess helhet kan alltså karakteriseras på följande sätt: den är den socialistiska försumpningens teori, vulgärekonomiskt grundad på teorin om kapitalismens försumpning.

Andra delen

Diskussion av Eduard Bernsteins bok: "Socialismens förutsättningar och socialdemokratiens uppgifter" (Stuttgart 1899, J. H. W. Dietz eftr. förlag, aktiebolag med begränsat ansvar.)

1. Den ekonomiska utvecklingen och socialismen

Den viktigaste landvinningen under den proletära klasskampens utveckling har varit upptäckten, att det kapitalistiska samhällets *ekonomiska förhållanden* kunde användas som utgångspunkt för socialismens förverkligande. Därmed har socialismen blivit till en *historisk nödvändighet* från att ha varit ett "ideal", som under årtusenden föresvävat mänskligheten.

Bernstein bestrider, att socialismen har sina ekonomiska förutsättningar i det nuvarande samhället. Härvidlag genomgår hans bevisföring en intressant utveckling. I början, i "Neue Zeit", bestrider han endast snabbheten i industrins koncentration och stöder sig härvid på en jämförelse av industristatistiken i Tyskland åren 1895 och 1882. För att kunna utnyttja denna statistik för sina ändamål måste han ta sin tillflykt till ett ytterst summariskt och mekaniskt tillvägagångssätt. Men inte ens under de gynnsammaste omständigheter har Bernstein med sina hänvisningar till de medelstora industriföretagens uthållighet kunnat komma åt Marx' analys. Ty Marx uppställer varken något bestämt *tempo* för industrins koncentration, dvs. en bestämd *termin* för det socialistiska slutmålet förverkligande, eller ens de små kapitalmängdernas *absoluta försvinnande*, respektive småborgarnas försvinnande, som villkor för socialismens realiserande, vilket vi också har visat.

I sin bok utvecklar Bernstein sina åsikter vidare och lämnar nytt bevismaterial, nämligen *aktiebolagsstatistiken*, vilken skall bevisa, att antalet aktieägare ständigt stiger, och kapitalistklassen sålunda inte smälter samman, utan tvärtom blir allt större. Det är förvånansvärt, hur små kunskaper Bernstein har om sitt material, och hur föga han förstår att använda det till sin fördel!

Om han med aktiebolagens hjälp hade velat frambringa bevis mot Marx' teori om industrins utveckling, skulle han ha kommit med helt andra siffror. Var och en, som känner till aktiebolagsbildningens historia i Tyskland, vet nämligen att det genomsnittliga grundkapitalet för ett företag i en sådan bolagsbildning är stort i nära nog regelbundet *sjunkande*. Före år 1871 utgjorde detta kapital sålunda ungefär 10,8 miljoner mark, år 1871 endast 4,01 miljoner mark, 1873 3,8 miljoner mark, 1883-1887 mindre än 1 miljon mark, 1891 endast 0,56 miljoner mark och 1892 0,62 miljoner mark. Sedan dess fluktuerar beloppen kring 1 miljon mark, och de har åter sjunkit från 1,78 miljoner mark år 1895 till 1,19 miljoner mark under första halvåret av år 1897.¹

Egendomliga siffror! Bernstein skulle förmodligen använda dem till att konstruera en kontra-marxistisk teori om storföretagens återgång till småföretag. Men i så fall kunde vem som helst

¹ Van der Borcht, Handwörterbuch der Staatswissenschaften, I.

genmäla: Om ni vill bevisa något med denna statistik, herr Bernstein, så måste ni framför allt bevisa, att den avser *samma* industrigrenar, att de små företagen uppkommit i de stora företagens ställe och inte i stället för enskilt kapital, hantverk eller dvärgföretag. Men detta kan ni inte bevisa, ty övergången från jättelika aktiebolag till medelstora och små äger sin förklaring i det faktum, att aktieväsendet tränger in i allt fler branscher. I början lämpade det sig endast för jätteföretag, men nu har det anpassat sig allt bättre till medelstora och till och med till små företag. (Det förekommer t.o.m. aktiebolagsbildningar med så litet som 1000 mark i kapital!)

Men vad betyder nu nationalekonomiskt sett aktieväsendets allt större utbredning? Det betyder en fortskridande socialisering av produktionen i dess kapitalistiska form, en socialisering inte endast av den stora produktionen, utan även av medelstora och små företag. Detta är en företeelse, som inte står i motsättning till Marx' teori, utan i stället bekräftar den på det mest lysande sätt.

Och vari består faktiskt aktiebolagsbildningens ekonomiska särdrag? Å ena sidan däri, att många små förmögenheter samlas till ett enda produktionskapital, å andra sidan däri, att produktionen skiljs från kapitalägandet. Detta utgör ett tvåfaldigt övervinnande av det kapitalistiska produktionssättet – hela tiden på kapitalistisk basis. Vad betyder jämfört med detta Bernsteins statistik, där ett stort antal aktieägare är delägare i ett företag? Inget annat än följande:

*Ett kapitalistiskt företag motsvarar inte längre liksom förr en kapitalägare, utan ett ständigt ökande antal kapitalägare. Det ekonomiska begreppet "kapitalist" täcks alltså inte längre av den enskilde individen, utan dagens industrikapitalist är en juridisk person, som består av hundratals, ja t.o.m. tusentals personer, och själva kategorin "kapitalist" har inom den kapitalistiska ekonomins ram blivit en samhällelig, dvs. en *socialiserad kategori*.*

Men hur kan man då förklara det faktum, att Bernstein uppfattar fenomenet aktiebolag som en splittring och inte en sammanfattning av kapitalet, att han ser en utbredning av kapitalegendomen, där Marx ser "kapitalegendomens upphävande"? Bernstein har helt enkelt gjort sig skyldig till en vulgärekonomisk blunder: han uppfattar kapitalisten som en egendomsrättslig kategori och inte som en produktionskategori, han uppfattar kapitalisten som en skattepolitisk, inte som en ekonomisk enhet, och han uppfattar kapitalet som penningförmögenhet och inte som produktionsenhet. Därför ser han också sin engelska syrådstrust inte som en sammansvetsning av 12 300 personer till en enhet, utan som hela 12 300 kapitalister, och därför är för honom ingenjör Schulze, som har fått "ett större antal aktier" av rentieren Muller som hemgift för sin fru, också en kapitalist, därför vimlar över huvud taget hela Bernsteins värld av "kapitalister".¹

Liksom överallt annars är emellertid även här den vulgärekonomiska grodan endast Bernsteins teoretiska fundament för att vulgarisera socialismen. Då Bernstein överför begreppet kapitalist från produktionsförhållandena till egendomsförhållandena, och "talar om människor i stället för om företagare", överför han också frågan om kapitalismen från

---

¹ Nota bene! I den stora spridningen av småaktier ser Bernstein uppenbarligen ett bevis för att det rika samhället börjar ösa ut sin aktievälsignelse över småfolket. Ty vem utom småborgare eller t.o.m. arbetare skulle köpa aktier för struntsumman ett pund eller 20 mark! Tyvärr beror detta antagande på ett enkelt räknefel: man opererar med aktiernas nominella värde i stället för deras marknadsvärde, vilket är två olika saker. Ett exempel! På gruvmarknaden försäljs bl.a. aktier till de sydafrikanska Randgruvorna; dessa aktier är, som de flesta av gruvaktierna, enpunds-, dvs. tjugomarks-papper. Men priset för dem var redan år 1899 43 pund, dvs. inte 20, utan 860 mark (se börsrapporten från slutet av mars)! De "små" aktierna är alltså, fastän de förefaller så demokratiska, i praktiken mestadels högborgerliga, och ingalunda småborgerliga eller proletära "andelar i samhällets rikedomar", eftersom ytterst få aktieägare kan förvärva dem till deras nominella pris.

produktionens område till förmögenhetsförhållanden, från förhållandet kapital – arbete till förhållandet rik – fattig.

Därmed har vi lyckligen från Marx och Engels kommit tillbaka till författaren till ”De fattiga stackarnas evangelium”, men med den skillnaden, att Weitling med sin riktiga proletära instinkt *insåg* klassmotsättningarna, ehuru i primitiv form, i just denna motsättning mellan rik och fattig, och ville göra den till den socialistiska rörelsens hävarm, medan Bernstein i stället ser socialismens framtidsutsikter däri, att de fattiga förvandlas till rika, varigenom klassmotsättningarna suddas ut, vilket är ett småborgerligt förfaringssätt.

Bernstein nöjer sig inte heller med inkomststatistiken. Han ger oss också företagsstatistik, t.o.m. från flera länder: från Tyskland och Frankrike, från England och Schweiz, från Österrike och från Förenta Staterna. Men vad för sorts statistik är det han kommer med? Inte jämförande data från olika tidpunkter för varje land, utan data från en tidpunkt för varje land. Med undantag för Tyskland, där han upprepar sin gamla jämförelse av åren 1895 och 1882, jämför han alltså inte företagsorganisationernas utvecklingsstadium vid *olika tidpunkter* i ett och samma land, utan endast de *absoluta* siffrorna för olika länder (för England är siffrorna från år 1891, för Frankrike från år 1894, för Förenta Staterna från år 1890 etc.). Hans slutsats är den, att, ”även om storindustrin just nu faktiskt överväger, så omfattar den, om man medräknar de företag, som är beroende av den, knappt *hälften* av den inom produktionen arbetande befolkningen, och detta i ett så välutvecklat land som Preussen”. Till samma resultat kommer han beträffande hela Tyskland, England, Belgien etc. (s. 84).

Vad han på detta sätt påvisar, är uppenbarligen inte någon viss tendens hos den ekonomiska utvecklingen, utan endast det absoluta styrkeförhållandet i de olika företagsformerna resp. yrkeskategorierna. Om detta skall bevisa socialismens avsaknad av framtidsutsikter, så bygger denna bevisföring på teorin, att det siffermässiga, fysiska styrkeförhållandet, dvs. ett rent *maktmoment*, är utslagsgivande för resultatet av all social strävan. Bernstein, som överallt vädrar blanquism, förfaller här som omväxling själv till ett av blanquismens grövsta misstag, men återigen med den skillnaden, att blanquismen som socialistisk och revolutionär partiriktning förutsatte socialismens ekonomiska genomförbarhet, och till och med baserade idén att en liten minoritet skulle kunna genomföra en blodig revolution på denna teori. Bernstein däremot drar av folkmajoritetens siffermässiga underlägsenhet slutsatsen, att socialismen ekonomiskt sett är utan framtid. Socialdemokratin härleder emellertid sitt slutmål ur den ekonomiska nödvändigheten – och insikten om denna nödvändighet – inte ur minoritetens segerrika våldsmakt eller ur majoritetens siffermässiga överlägsenhet. Denna nödvändighet leder nämligen till att folkmassan avskaffar kapitalismen, vilket kommer till uttryck i den *kapitalistiska anarkin*.

Vad beträffar denna avgörande fråga om anarkin i den kapitalistiska ekonomin, så bestrider Bernstein själv blott de stora, allmänna kriserna men inte partiella och nationella kriser. Härmed förnekar han existensen av en stor mängd anarki, men medger att det finns lite grann anarki. Hos Bernstein råkar kapitalismen ut för samma sak som den fåvitska jungfrun med barnet, som ”bara var helt litet”, för att tala med Marx. Det fatala är bara, att litet och mycket är lika illa, när det gäller sådana saker som anarki. Om Bernstein tillåter lite grann anarki, så sörjer varuhushållningens mekanismer av sig själva för att denna anarki stegras i otroligt hög grad – ända till sammanbrottet. Men om Bernstein hoppas på att – med bibehållen varu- produktion – kunna förvandla den lilla smulan anarki till ordning och harmoni, så förfaller

han åter till ett av den borgerliga vulgärekonomin mest fundamentala fel, nämligen det att se bytessättet som oberoende av produktionssättet.¹

Detta är inte rätta tillfället att helt avslöja den överraskande grad av förvirring beträffande den politiska ekonomins mest elementära principer, som Bernstein röjer i sin bok. Men en punkt skall i korthet belysas, eftersom den sammanhänger med den kapitalistiska anarkins grundproblem.

Bernstein förklarar, att Marx' arbetsvärdelag endast är en abstraktion, och detta är tydligen enligt Bernstein ett skällsord inom den politiska ekonomin. Men om arbetsvärdet endast är en abstraktion, "en tankebild" (s. 44), då har varje rättskaffens medborgare, som har gjort sin värnplikt och betalat sina skatter, rätt att knåpa ihop vilka vansinnigheter som helst till en sådan "tankebild", dvs. till en värdelag. "Av naturen har Marx lika mycket rätt att bortse från varornas egenskaper, så att de slutligen endast är inkarnationer av vissa mängder mänskligt arbete, som Böhm-Jevonsskolan har rätt till att abstrahera alla varornas egenskaper utom deras nyttighet" (s. 42).

För Bernstein är det alltså hugget som stucket, huruvida det gäller Marx' sociala arbete eller Mengers abstrakta nyttighet; alltihop är endast abstraktioner. Härmed har Bernstein totalt glömt bort, att Marx' abstraktion inte är en uppfinning, utan en upptäckt, att den inte existerar i Marx' huvud, utan i varuhushållningen, att den inte har en inbillad, utan en reell, social existens, en så reell existens, att den skärs till och hamras, vägs och präglas. Det av Marx upptäckta abstrakt-mänskliga arbetet är nämligen i sin utvecklade form inget annat än – *pengar*.

Och just detta är en av Marx' mest genialiska ekonomiska upptäckter, medan penningens mystiska väsen för hela den borgerliga ekonomin, från den förste merkantilisten fram till den siste klassikern, förblivit en bok med sju insegel.

Däremot är Böhm och Jevons' abstrakta nyttighet faktiskt endast en tankebild, eller snarare en bild av tanklöshet, en privatidioti, för vilken endast och allenast den borgerliga vulgärekonomin, och inte det kapitalistiska samhället eller något annat mänskligt samhälle

---

¹ Bernstein besvarar visserligen i "Leipziger Volkszeitung" tämligen vidlyftigt några punkter i vår första artikelserie, men detta sker på ett sätt, som endast avslöjar hans bryderi. Så skapar han sig t.ex. ett bekvämt svar på vår kritik av hans krisskepsis genom att söka intala oss, att vi gjort hela Marx' kristeori till framtidens musik. Detta är emellertid en synnerligen fri tolkning av våra ord, ty vi förklarade endast krisernas regelbundna, mekaniska periodicitet, dvs: den tioåriga kriscykeln för ett schema, som motsvarar en fullt utvecklad världsmarknad. Vad beträffar innehållet i Marx' kristeori, så proklamerade vi det som den enda vetenskapliga formuleringen av alla tidigare krisers mekanismer och inre ekonomiska orsaker.

Ändå egendomligare är Bernsteins svar på andra punkter i vår kritik. På vårt påpekande, att karteller aldrig kan vara något medel mot den kapitalistiska anarkin, eftersom de endast skapar ökad konkurrens på världsmarknaden – se sockerindustrin – svarar Bernstein, att detta visserligen är riktigt, men att den skärpta konkurrensen på den engelska sockermarknaden ju har åstadkommit en stor fabrikation av marmelad och konserver. Vilket påminner oss om konversationsövningarna i första delen av Ollendorfs språkmetod för självstudier: "Ärmen är kort, men skon är trång. Far är stor, men mor har lagt sig att sova."

Med liknande logik besvarar Bernstein våra bevis för att inte heller krediten kan vara något "anpassningsmedel" mot den kapitalistiska anarkin, eftersom den i stället stegrar denna anarki: han säger, att krediten förutom sina förstörande egenskaper ju också har "danande och skapande" egenskaper, vilka också Marx erkände. För den, som i enlighet med Marx' teori finner alla de positiva ansatserna för den socialistiska omdaningens i den kapitalistiska ekonomin, är detta påpekande inte heller vad krediten beträffar något nytt. Debatten rörde sig om huruvida dessa kreditens positiva, över-kapitalistiska egenskaper också kommer till uttryck i den kapitalistiska ekonomin, huruvida de, som Bernstein påstår, kan betvinga den kapitalistiska anarkin, eller om den i stället urartar till en motsättning och endast stegrar anarkin, som vi har visat. Bernsteins hänvisning till "kreditens danande och skapande förmåga", som ju bildade utgångspunkt för hela debatten, är härvidlag endast en "teoretisk flykt till den andra sidan" – av diskussionsfältet. (Denna anmärkning saknas i den andra versionen.)

kan göras ansvarig. Med denna ”tankebild” i huvudet kan Bernstein, Böhm, Jevons och hela det subjektiva anhanget grubbla över penningens mysterium i tjugo år till, utan att komma fram till någon annan lösning än den, som den bekante skomakaren kom fram till utan dem: att pengar är en ”nyttig” sak.

Bernstein har alltså totalt förlorat sinnet för Marx’ värdelag. Men den, som är någorlunda förtrogen med Marx’ ekonomiska system, inser utan vidare, att hela systemet skulle vara helt obegripligt utan värdelagen, eller, konkretare uttryckt, att hela den kapitalistiska ekonomin och alla dess sammanhang skulle vara obegripliga utan insikten om varans och varuutbytetens natur.

Men vad är det nu som är Marx’ förtrollade nyckel till alla de kapitalistiska fenomenens innersta hemligheter, vad är det som ger honom förmågan att lekande lätt lösa problem, om vilkas existens den borgerliga klassiska ekonomins största hjärnor, Smith och Ricardo till exempel, inte ens hade en aning? Inget annat än just Marx’ sätt att uppfatta hela den kapitalistiska ekonomin historiskt, och inte endast med perspektiv bakåt, vilket de bästa männen inom den klassiska ekonomin också gjorde, utan just med perspektiv mot den socialistiska framtiden. Hemligheten med Marx’ värdelära, med hans analys av pengarnas funktion, hans lära om profitkvoten, hemligheten med hela hans ekonomiska system är – den kapitalistiska ekonomins förgänglighet, dess sammanbrott – och alltså det socialistiska slutmålet, vilket endast är konsekvensen härav. Endast och just därför att Marx var socialist och alltså från början såg den kapitalistiska ekonomin från historisk synvinkel, kunde han dechifrera dess hieroglyfer, och emedan han gjorde den socialistiska ståndpunkten till utgångspunkt för sin vetenskapliga analys av det borgerliga samhället, kunde han också ge oss socialismens vetenskapliga grundvalar.

Mot denna bakgrund måste man se anmärkningarna i slutet av Bernsteins bok, där han klagat över den ”dualism” (dubbeltydighet), ”som genomsyrar hela Marx’ monumentala verk”, ”en dualism, som består i att verket vill vara en vetenskaplig undersökning, och likväl bevisar en tes, som förelåg i färdigt skick långt före verkets koncipiering (avfattande), att det bygger på ett schema, i vilket det resultat, som utvecklingen skulle leda fram till, redan från början fanns färdigt. Marx’ hänvisning till det kommunistiska manifestet (dvs. till det socialistiska slutmålet! Förf:s anm.) visar på en verklig rest av utopism i hans system.” (s. 177)

Men Marx’ dualism är inget annat än dualismen mellan den socialistiska framtiden och den kapitalistiska nutiden, mellan kapital och arbete, mellan bourgeoisie och proletariat; den är den monumentala vetenskapliga reflexen av dualismen i det borgerliga samhället och av de borgerliga klassmotsättningarna.

Och om Bernstein ser ”en rest av utopism” i denna teoretiska dualism, så är detta endast ett naivt erkännande av att han förnekar den historiska dualismen i det borgerliga samhället och de kapitalistiska klassmotsättningarna, att hela socialismen i hans ögon blivit ”en rest av utopism”. Bernsteins ”monism”, dvs. hans enhetlighet, är enhetligheten hos en förevidgad kapitalistisk samhällsordning, enhetligheten hos en socialist, som har tappat bort sitt slutmål, för att i stället se slutmålet för den mänskliga utvecklingen i ett oföränderligt borgerligt samhälle.

Men om Bernstein i kapitalismens ekonomiska struktur ser dualismen, men inte den nödvändiga utvecklingen till socialism, så måste han, för att åtminstone formellt kunna rädda det socialistiska programmet, ta sin tillflykt till en idealistisk konstruktion helt utanför den ekonomiska utvecklingen och sålunda förvandla hela socialismen från att vara en bestämd historisk fas i samhällsutvecklingen till att bli en abstrakt ”princip”.

Bernsteins ”kooperativa princip”, med vilken han vill pryda den kapitalistiska ekonomin, detta otroligt tunna ”avkok” på det socialistiska slutmålet, är mot denna bakgrund inte en eftergift, som Bernsteins borgerliga teori gör åt samhällets socialistiska framtid, utan en eftergift Bernstein gör åt – sitt socialistiska förflutna.

2. Fackföreningar, Kooperationer och politisk demokrati

Vi har sett, att Bernsteins socialism går ut på att låta arbetarna få del av samhällets rikedomar, på att förvandla de fattiga till rika. Hur skall nu detta ske? I sin artikelserie ”Socialismens problem” i ”Neue Zeit” gav Bernstein endast svårförståeliga antydningar på denna punkt, men i sin bok lämnar han klart besked; hans socialism skall förverkligas på två sätt: genom fackföreningarna, eller, med Bernsteins terminologi, den ekonomiska demokratin, och genom Kooperationen. Med fackföreningarnas hjälp vill han komma åt industriprofiten, med Kooperationens köpmannaprofiten. (s. 118).

Vad beträffar Kooperationen, särskilt då produktionskooperativerna, så utgör de enligt Bernstein en *mellanform* mitt i den kapitalistiska ekonomin: nämligen en i smått socialiserad produktion med bibehållet kapitalistiskt varuutbyte. Men i den kapitalistiska ekonomin behärskar varuutbytet produktionen och gör, med hänsyn till konkurrentföretagen den hänsynslösa utsugningen, dvs. ett fullständigt behärskande av produktionsprocessen genom kapitalets intressen, till ett existensvillkor för det enskilda företaget. I praktiken yttrar sig detta i nödvändigheten att göra arbetet så intensivt som möjligt, reducera eller öka det allt efter marknadssituationen, dra till sig eller stöta bort, dvs. avskeda arbetskraften allt efter marknadens krav, kort sagt i att använda sig av alla kända metoder för att göra ett kapitalistiskt företag konkurrenskraftigt. För produktionskooperationens del medför detta den motsägelsefulla nödvändigheten att arbetarna skall styra sig själva med erforderlig absolutism, att de gentemot sig själva måste spela den kapitalistiske företagarens roll. På denna motsättning stupar också produktionskooperationen, i det den antingen utvecklar sig bakåt, i riktning mot ett kapitalistiskt företag, eller, om arbetarnas intressen segrar, upplöses. Detta är fakta, som Bernstein själv konstaterar, men han missförstår dem och ser liksom fru Potter-Webb orsaken till de engelska produktionskooperativernas undergång i den bristande ”disciplinen”. Vad Bernstein här helt ytligt kallar disciplin, är inget annat än kapitalets naturliga, absoluta regim, som ju arbetarna omöjligt kan tillämpa på sig själva.¹

Härav följer, att produktionskooperationen endast kan säkra sin existens inom den kapitalistiska ekonomin genom att på omvägar upphäva motsättningen mellan produktionssätt och utbytessätt, vilket sker genom att den på konstlad väg drar sig undan den fria konkurrensens lagar. Enda möjligheten härtill är att från början säkra sig en avsättningsmarknad, en fast konsumentkrets. Som ett sådant hjälpmedel gör *konsumentföreningen* tjänst. Just däri, och inte i uppdelningen på inköps- och försäljningskooperativer, eller hur Oppenheimers infall nu lyder, ligger den av Bernstein dryftade hemligheten med att självständiga produktionskooperativer går under, om deras existens inte säkras genom en konsumentförening.

Men om produktionskooperativernas existensvillkor i dagens samhälle är knutna till konsumentföreningarnas existensvillkor, så följer härav ytterligare den konsekvensen, att produktionskooperativerna i gynnsammaste fall är hänvisade till lokal avsättning i liten skala, alltså till småprodukter avsedda för omedelbar konsumtion, företrädesvis livsmedel. Konsumentföreningen, och därmed också produktionskooperationen, är från början utesluten från alla viktigare branscher i den kapitalistiska produktionen: textil-, kol-, metall- och oljeindustrin,

¹ ”Arbetarnas egna kooperativa fabriker är det första försöket att bryta den gamla formen inom ramen för just denna form, ehuru de naturligtvis överallt i sin faktiska organisation måste reproducera alla det bestående systemets brister.” Marx, Kapitalet, bd 3, del I, s. 427.

vidare maskin-, lokomotiv- och varvsindustrin. Även om man bortser från produktionskooperativernas karaktär av mellanform, så kan de ändå aldrig utgöra någon allmän social reform, eftersom detta skulle förutsätta, att världsmarknaden avskaffades och den rådande världshushållningen upplöstes i små, lokala produktions- och handelsgrupper, dvs. att den storkapitalistiska varuhushållningen återgick till medeltidens varuhushållning.

Men även inom de möjliga gränserna för sin existens reduceras produktionskooperativerna i dagens samhälle nödvändigtvis till bihang till konsumentföreningarna, som sålunda kommer att spela huvudrollen i den avsedda sociala reformen. Hela den socialistiska kooperationsreformen reduceras emellertid då från att vara en kamp mot produktionskapitalet, dvs. mot huvudstammen i den kapitalistiska ekonomin, till att bli en kamp mot handelskapitalet, dvs. endast mot små grenar av den kapitalistiska stammen.

Vad beträffar fackföreningarna, som enligt Bernstein skall utgöra ett medel mot produktionskapitalets utsugning, så har vi redan visat, att fackföreningarna inte är i stånd att säkra arbetarna något inflytande på produktionsprocessen, vare sig beträffande produktionens *omfång* eller *den tekniska* proceduren.

Beträffande den rent ekonomiska sidan, ”lönekvotens kamp med profitkvoten” i Bernsteins terminologi, så utkämpas denna kamp inte uppe i det blå, utan inom lönelagens utstakade gränser, och dem kan denna kamp inte riva ned, utan endast förverkliga. Detta framgår också klart, om man ser saken från ett annat håll och frågar efter fackföreningarnas egentliga funktioner.

Fackföreningarna, som enligt Bernstein under arbetarklassens kamp för frigörelse skall gå till angrepp mot industrins profitkvot och gradvis göra om den till lönekvot, kan nämligen ingalunda föra någon aggressionspolitik mot profiten, eftersom de inte är något annat än arbetskraftens organiserade defensiv mot profitens angrepp, arbetarklassens försvar mot den kapitalistiska ekonomins nivå-sänkande tendens. Detta är de av två orsaker.

För det första har fackföreningarna till uppgift att genom sin organisation utöva inflytande på marknadssituationen för varan arbetskraft. Denna organisation försvagas emellertid ständigt till följd av proletariseringprocessen inom medelklassen, som ständigt tillför marknaden ny vara. För det andra avser fackföreningarna att höja arbetarklassens levnadsstandard och öka dess andel av samhällets rikedomar. Denna andel sjunker emellertid beständigt, med samma ödesbestämmdhet som en naturprocess, på grund av arbetets växande produktivitet. För att inse detta senare behöver man inte vara marxist, det räcker om man kastat en blick på Rodbertus’: ”Till belysande av den sociala frågan”.

I båda sina ekonomiska huvudfunktioner förvandlas alltså fackföreningskampen på grund av objektiva processer i det kapitalistiska samhället till ett slags sisyphosarbete. Detta sisyphosarbete är förvisso nödvändigt, om arbetaren över huvud taget skall nå upp till den lönekvot han är berättigad till enligt den aktuella marknadssituationen, om den kapitalistiska lönelagen skall förverkligas och den ekonomiska utvecklingens nivå-sänkande tendens skall kunna förlamas eller rättare sagt försvagas. Men om man ämnar förvandla fackföreningarna till ett medel att successivt inskränka på profiten till förmån för arbetslönen, så förutsätter detta socialt sett för det första att medelklassens proletarisering och arbetarklassens tillväxt stagnerar, för det andra att arbetets produktivitetsökning stagnerar, dvs. *en återgång till äldre kapitalistiska förhållanden*, alldeles som fallet var beträffande förverkligandet av den konsumentkooperativa ekonomin.

Bernsteins båda socialistiska reformmedel: Kooperationen och fackföreningarna, saknar alltså fullständigt förmåga att omdana det kapitalistiska *produktionssättet*. Bernstein själv är också i grund och botten dunkelt medveten om detta och uppfattar dem blott som medel att plocka åt

sig den kapitalistiska *profiten* och på detta sätt rikta arbetarna. Men därmed avstår han också från kampen mot det *kapitalistiska produktionssättet* och inriktar i stället den socialdemokratiska rörelsen på kamp mot den *kapitalistiska fördelningen*. Bernstein formulerar också upprepade gånger sin socialism som strävan efter en ”rättvis”, ”rättvisare” (s. 51 i hans bok), ja t.o.m. ”ännu rättvisare” fördelning.

Den första impulsen till en socialdemokratisk rörelse är ju också, åtminstone hos den stora massan, den kapitalistiska samhällsordningens ”orättvisa” fördelning. Och då socialdemokratin kämpar för hela ekonomins socialisering, eftersträvar den givetvis också en ”rättvis” fördelning av samhällets rikedomar. Men tack vare Marx’ insikt om att en viss fördelningsmetod är den naturlagsenliga följd av en viss produktionsmetod, inriktar sig socialdemokratin inte på en fördelning inom *ramen* för den kapitalistiska produktionen, utan på ett upphävande av själva varuproduktionen. Socialdemokratin vill kort sagt åstadkomma en *socialistisk fördelning* genom att avskaffa det kapitalistiska produktionssättet, medan Bernstein går till väga på rakt motsatt sätt: han vill bekämpa den *kapitalistiska fördelningen* och hoppas på detta sätt så småningom kunna genomföra ett *socialistiskt produktionssätt*.

Varpå grundar sig i detta fall Bernsteins socialistiska reform? På vissa tendenser i den kapitalistiska produktionen? Ingalunda, ty för det första förnekar han ju dessa tendenser, och för det andra är för honom enligt föregående den önskade produktionsorganisationen ett resultat av, inte en orsak till fördelning. Hans socialism kan alltså inte grunda sig på ekonomiska resonemang. Sedan han vänt upp och ned på socialismens mål och medel och därmed på de ekonomiska sakförhållandena kan han inte ge någon materialistisk grundval för sitt program, utan *han är tvingad* att ta till en idealistisk grundval.

”Varför måste socialismen grundas på ekonomisk nödvändighet?” hör vi honom säga. ”Varför måste människornas *insikt*, deras *rättsmedvetande*, deras *goda vilja* degraderas?” (”Vorwärts”, den 26 mars 1899). Bernsteins rättvisare fördelning skall alltså förverkligas i kraft av människans fria, av den ekonomiska nödvändigheten obundna vilja, eller rättare sagt, eftersom viljan själv endast är ett instrument, i kraft av insikt om rättvisan, i kraft av *rättvisans idé*.

Då har vi alltså lyckligen kommit fram till rättviserprincipen, detta gamla ök, på vilket under årtusendena alla världsförbättrare ridit omkring i brist på säkra, historiska befordringsmetoder, denna skrangliga Rosinante, på vilken alla historiens Don Quichotar ridit ut för att reformera världen, för att till sist komma hem med ett blått öga som enda resultat.

Relationen rik-fattig som socialismens samhälleliga grundval, ”principen” om Kooperationer som dess innehåll, den ”rättvisare fördelningen” som dess mål och rättviseidén som dess enda historiska legitimation – för *denna* sorts socialism var Weitling för mer än 50 år sedan en mycket mera kraftfull, iderik och glänsande företrädare. Men den genialiske skraddaren hade aldrig hört talas om den vetenskapliga socialismen. Och för att i dag, efter ett halvt sekel, lappa ihop denna av Marx och Engels söndertrasade uppfattning och erbjuda den åt det tyska proletariatet som vetenskapens sista ord, behöver man kanske vara skraddare – men inte genialisk.

* * *

Liksom fackföreningar och Kooperationer utgör revisionismens ekonomiska stödjepunkter, så utgör *demokratins* ständiga framåtskridande dess viktigaste *politiska* förutsättning. Dagens reaktionära utfall är för revisionismen endast tillfälliga, övergående ”ryckningar”, som man inte behöver räkna med, då man ställer upp allmänna riktlinjer för arbetarnas kamp.

[Det kommer emellertid inte an på vad Bernstein på grundval av muntliga och skriftliga försäkringar från vänner tror om reaktionens varaktighet, utan på vad det föreligger för inre, objektivt samband mellan demokratin och den faktiska samhällsutvecklingen.]⁹

Bernstein t.ex. uppfattar demokratin som ett oundvikligt stadium i den moderna samhällsutvecklingen, ja, demokratin är för honom, liksom för liberalismens borgerliga teoretiker, den stora grundprincipen för hela den historiska utvecklingen, en princip som alla makter i det politiska livet måste arbeta på att förverkliga. I denna absoluta form är uppfattningen emellertid totalt felaktig. Den är inget annat än en småborgerlig, ytlig, schablonmässig generalisering av en liten del av den borgerliga utvecklingens resultat under de senaste 25 å 30 åren. Om man ser på demokratin historiska utveckling och samtidigt skärskådar kapitalismens politiska historia, kommer man till ett helt annat resultat.

Vad Bernsteins första tes beträffar, så finner vi demokrati inom de mest olikartade samhällsformer: i de ursprungliga, kommunistiska samhällena, i antikens slavstater, i medeltidens stadskommuner. Likaså möter vi absolutism och konstitutionell monarki i de mest olikartade ekonomiska sammanhang. Å andra sidan framkallar kapitalismen i sitt begynnelsestadium – som varuproduktion – en demokratisk författning i stadskommunerna; senare, i sin mera utvecklade form, manufakturen, motsvaras den politiskt av den absoluta monarkin. Som utvecklad industriekonomi slutligen framkallar den i Frankrike omväxlande demokratisk republik (1793), Napoleon I:s absoluta monarki, restaurationstidens adelsmonarki (1815-1830), Louis Philippes borgerliga konstitutionella monarki, återigen demokratisk republik, återigen monarki under Napoleon III, och slutligen republik för tredje gången. I Tyskland är den enda verkligt demokratiska institutionen, den allmänna rösträtten, inte den borgerliga liberalismens verk, utan ett verktyg för att politiskt sammansvetsa småstaterna, och endast i den bemärkelsen är den av betydelse för den tyska bourgeoisins utveckling. Den tyska bourgeoisin har annars låtit sig nöja med en halvfeodal konstitutionell monarki. I Ryssland frodades kapitalismen länge under ett orientaliskt självhärskardöme, utan att bourgeoisin gjorde någon min av att längta efter demokrati. I Österrike tillkom den allmänna rösträtten för att rädda den sönderfallande *monarkin* [och hur litet den rösträtten har gemensamt med verklig demokrati, bevisar § 14.]¹⁰ I Belgien slutligen beror arbetarrörelsens demokratiska landvinning – den allmänna rösträtten – otvivelaktigt av militarismens svaghet, dvs. av Belgiens speciella geografiska och politiska läge, och framför allt har detta ”stycke demokrati” inte vunnits *genom* bourgeoisin, utan *mot* bourgeoisin.

Demokratin oavbrutna uppsving, vilket för revisionister och borgerligt frisinna tycks vara den stora grundprincipen i mänsklighetens historia eller åtminstone i den moderna historien, är alltså vid närmare påseende en hägring. Något allmänt, absolut samband mellan kapitalistisk utveckling och demokrati kan inte konstrueras. Den politiska formen är alltid resultatet av hela summan politiska, inre och yttre, faktorer, och den tillåter inom sina gränser hela skalan från absolut monarki till demokratisk republik.

Om vi sålunda måste avstå från att anta en allmän historisk lag för demokratin utveckling också inom ramen för det moderna samhället, och i stället vänder oss till den borgerliga historiens nuvarande fas, så ser vi också här i den politiska situationen faktorer, som ingalunda leder fram till ett förverkligande av Bernsteins schema, utan tvärtom till att det borgerliga samhället måste prisge sina redan uppnådda positioner.

Å ena sidan har de demokratiska institutionerna i högsta grad spelat ut sin roll i den borgerliga utvecklingen, vilket man måste inse. I sin funktion att svetsa samman småstater och skapa moderna stora stater (Tyskland, Italien) har de demokratiska institutionerna blivit överflödiga; den ekonomiska utvecklingen har medfört en inre, organisk sammanväxning, [och den

politiska demokratins förband kan sålunda avlägsnas utan fara för de borgerliga samhällenas organismer.]¹¹

Samma sak gäller beträffande hela det politiska och administrativa statsmaskineriets förvandling från en halv- eller hel-feodal till en kapitalistisk mekanism. Denna omvandling, som var historiskt oskiljbar från demokratin, är nu fullbordad i så stor utsträckning, att de rent demokratiska ingredienserna i statsväsendet, allmän rösträtt, republiken som statsform, skulle kunna avskaffas utan risk för att administration, finansväsen, försvarsväsen etc. skulle återfalla till tidigare former.

Om liberalismen sålunda i huvudsak blivit överflödig för det borgerliga samhället som sådant, så har den i viktiga avseenden dessutom blivit direkt hindersam. Det gäller här två faktorer, som rent av behärskar de moderna staternas hela politiska liv: *världspolitiken* och *arbetarrörelsen* – båda endast olika sidor av den kapitalistiska utvecklingens nuvarande fas.

Den utvecklade världsekonomin och den skärpta och generaliserade konkurrenskampen på världsmarknaden har gjort militarismen och marinismen till världspolitikens tongivande verktyg i de stora staternas yttre och inre liv. Men om världspolitiken och militarismen utgör en *uppåtstigande* tendens i den nuvarande utvecklingsfasen, så måste den borgerliga demokratin följaktligen vara stadd i *sjunkande*. [Bästa exemplet: den nordamerikanska unionen sedan det spanska kriget. I Frankrike existerar republiken huvudsakligen tack vare den internationella politiska situationen, som f.n. omöjliggör ett krig. Om ett sådant skulle utbryta, och om Frankrike, vilket man kan anta, skulle visa sig dåligt rustat för världspolitik, då bleve svaret på Frankrikes första nederlag på krigsskådeplatsen – att monarkin proklamerades i Paris. Tyskland fick betala för sin stora upprustningsera och den av Kiautschou inaugurerade världspolitiken med två offer av den borgerliga demokratin: frisinnetts upplösning och centrumpartiets fall.]¹²

Om sålunda utrikespolitiken driver bourgeoisin i armarna på reaktionen, så gäller detta inte mindre för inrikespolitiken, som driver den uppåtsträvande arbetarklassen i samma riktning. Bernstein tillstår själv detta, då han gör den socialdemokratiska ”uppslukningslegenden”,¹³ dvs. arbetarklassens socialistiska strävanden, ansvarig för den liberala bourgeoisins fanflykt. I samband härmed råder han proletarietet att ge avkall på sitt socialistiska slutmål för att åter locka fram den dödsförskräckta liberalismen ur reaktionens råtthål. Genom att sålunda göra den socialdemokratiska arbetarrörelsens undergång till livsvillkoret och den sociala förutsättningen för den borgerliga demokratin, bevisar han emellertid själv på det mest slående sätt, att denna demokrati står i motsättning till det nuvarande samhällets inre utvecklingstendens i lika stor utsträckning som den socialistiska arbetarrörelsen utgör en *direkt produkt* av denna tendens.

Men därmed bevisar han ytterligare en sak. Då han gör arbetarklassens avkall på sitt socialistiska slutmål till ett villkor och en förutsättning för den borgerliga demokratins återupplivande, visar han själv, i hur ringa utsträckning den borgerliga demokratin kan vara en nödvändig förutsättning eller ett nödvändigt villkor för den socialistiska rörelsen och det socialistiska slutmålet. Här sluter sig Bernsteins resonemang till en bristfällig cirkel, där den sista logiska slutsatsen ”uppslukar” sin första förutsättning.

Det finns en mycket enkel utväg ur denna cirkel: det faktum, att den borgerliga liberalismen har dött av skräck för den uppåtsträvande arbetarrörelsen och dess slutmål, resulterar endast och allenast i att just den socialistiska arbetarrörelsen i dag är demokratins *enda* möjliga stöd, och att den demokratiska utvecklingens öde är knutet till den socialistiska rörelsen, och inte den socialistiska rörelsens öde till den borgerliga demokratin. Det är inte så, att demokratin blir livsduglig i samma utsträckning som arbetarklassen ger upp sin frigörelsekamp, utan den blir i stället livsduglig i samma utsträckning som den socialistiska rörelsen blir stark nog att

verksamt kämpa mot de reaktionära följderna av världspolitiken och av den borgerliga fanflykten. Den som önskar en starkare demokrati, måste också önska en starkare socialistisk rörelse, inte en svagare, och den, som ger upp de socialistiska strävandena, ger också upp både arbetarrörelsen och demokratin.

[Bernstein förklarar i slutet av sitt ”svar” till Kautsky, i ”Vorwärts” den 26 mars 1899, att han i stort sett är helt införstådd med den praktiska delen av socialdemokratins program, och bara har invändningar mot dess teoretiska del. Ändock tror han sig uppenbarligen med all rätt kunna marschera med i partiets led, ty vad skall man lägga för ”vikt” vid, ”om det förekommer en mening i den teoretiska delen, som inte längre överensstämmer med hans uppfattning om utvecklingen”? Denna förklaring visar i bästa fall, hur totalt Bernstein har förlorat sinnet för sambandet mellan socialdemokratins praktiska verksamhet och dess allmänna principer, hur totalt orden har upphört att betyda detsamma för Bernstein som för partiet. I praktiken leder Bernsteins egna teorier, som vi har sett, till den elementära socialdemokratiska insikten, att också den praktiska kampen blir värdelös och meningslös utan sin principiella basis, att hela *rörelsen* går under, om man gör avkall på *slutmålet*.] ¹⁴

3. Övertagandet av den politiska makten

Demokratins öde är, som vi sett, knutet till arbetarrörelsens öde. Men kan ens den mest gynnsamma utveckling av demokratin leda till att proletariats revolution, dvs. övertagandet av statsmakten, blir överflödigt eller omöjligt?

Bernstein avgör denna fråga genom att väga den lagenliga reformens respektive revolutionens goda och dåliga sidor mot varandra, och det gör han med ett behag, som påminner om uppvägning av kanel och peppar i en konsumbutik. I en lagenlig utveckling ser han intellektet verka, i en revolutionär utveckling känslan, i ref ormarbetet ser han en långsam metod för historiskt framåtskridande, i revolutionen en snabb metod, i lagstiftningen ser han en planerande makt, i omstörtningen en elementär makt. (s. 183.)

Nu är det ju en välkänd historia, att den småborgerlige reformatorn ser en ”god” och en ”dålig” sida hos allting, och att han knycker i alla blomrabatter. Men det är en lika välkänd historia, att tingens verkliga utveckling bryr sig ytterst litet om småborgerliga kombinationer, att den spränger alla de noggrant hopplockade små högar med ”goda sidor” i luften i en handvändning. Faktiskt fungerar i historiens utveckling lagenliga reformer respektive revolution enligt andra, djupare liggande orsaker än fördelarna respektive nackdelarna med ett eller ett annat förfaringssätt.

I det borgerliga samhällets historia har de lagenliga reformerna tjänat till att förstärka den uppåtsträvande klassen, tills den känt sig mogen att erövra den politiska makten och kullkasta hela det bestående rättssystemet till förmån för ett nytt. Bernstein, som skäller det politiska maktövertagandet för en blanquistisk våldsteori, råkar ut för olyckan att kalla det, som sedan sekler varit den mänskliga historiens vändtapp och drivkraft, för ett blanquistiskt räknefel. Så länge det funnits klassamhällen, med klasskamp som det väsentliga draget i sin historia, har nämligen övertagandet av den politiska makten utgjort målet för alla uppåtsträvande klasser och begynnelse- och slutpunkten i varje historisk period. Detta ser vi exempel på i bondeståndets långvariga kamp mot penningkapitalister och adel i det gamla Rom, i patriciernas kamp mot biskoparna och hantverkarnas kamp mot patricierna i medeltidens städer, i bourgeoisins kamp mot feodalismen i nyare tid.

Lagenliga reformer och revolution är alltså inte olika metoder för historiskt framåtskridande, vilka man kan välja efter behag vid historiens disk, som man gör med varm eller kall korv, utan de utgör olika *moment* i klassamhällets utveckling, moment som betingar och

kompletterar, men också utesluter varandra, liksom t.ex. sydpol och nordpol, eller bourgeoisie och proletariat.

Den vid en viss tidpunkt givna, lagenliga författningen är nämligen endast en *produkt* av revolutionen. Medan revolutionen utgör klasshistoriens politiska skapelseakt, är lagstiftningen samhällets politiska vegeterande. Det lagenliga reformarbetet har ingen egen, av revolutionen oavhängig drivkraft, det rör sig i varje historisk period endast i rät linje och endast så länge, som det drivs framåt av den senaste omvälvningens spark, eller, konkret uttryckt, det fungerar endast *inom ramen* för den genom den senaste omvälvningen skapade samhällsformen. Däri ligger just frågans kärna.

Det är totalt felaktigt och ohistoriskt att föreställa sig det lagenliga reformarbetet endast som en utspädd revolution, och revolutionen som ett koncentrerat reformarbete. En social omvälvning och en lagenlig reform är olika moment på grund av sin natur, inte på grund av sin *varaktighet*. Hela hemligheten med användandet av politisk makt vid historiska omvälvningar ligger ju just i att man ger de blott kvantitativa förändringarna en ny kvalitet, konkret uttryckt: i övergången från en historisk period till en annan, från en samhällsordning till en annan.

Den som därför talar för den lagenliga reformmetoden *i stället för* och *i motsats till* politiskt maktövertagande och samhällsomstörtning, väljer i praktiken inte en lugnare, säkrare, långsammare väg till *samma* mål, utan i stället ett *annat* mål, nämligen oväsentliga förändringar i den gamla samhällsordningen i stället för en helt ny samhällsordning. Så kommer man till samma slutsats om revisionismens politiska åsikter som om dess ekonomiska teorier: att de i grund och botten inte avser att förverkliga den *socialistiska* samhällsordningen, utan endast att reformera den *kapitalistiska*, inte att upphäva lönesystemet, utan endast att reglera utsugningen, kort sagt att avskaffa kapitalismens missfoster, men inte kapitalismen själv.

Men kanske är ovanstående satser om den lagenliga reformens respektive revolutionens funktion endast giltiga beträffande den tidigare klasskampen? Kanske har utbildandet av det borgerliga rättssystemet och de lagenliga reformerna visat vägen för samhällets övergång från en historisk fas till en annan och gjort proletariatets övertagande av statsmakten ”till en fras utan innehåll”, som Bernstein säger på sid. 183 i sin skrift?

Det förhåller sig på rakt motsatt sätt. Vad är det som utmärker det borgerliga samhället jämfört med tidigare klassamhällen – antikens och medeltidens? Just den omständigheten, att klassherraväldet numera inte grundar sig på ”väl förvärvade rättigheter” utan på *faktiska ekonomiska omständigheter*, att lönesystemet inte är ett rättsförhållande, utan ett rent ekonomiskt förhållande. I hela vårt rättssystem kan man inte finna en enda juridisk formel för det rådande klassherraväldet. Om det skulle finnas spår av någon sådan, så är det, liksom beträffande tjänstehjonsstadgan, kvarlevor från en feodalistisk tid.

Hur skall man nu successivt, ”på laglig väg”, kunna upphäva löneslaveriet, om det inte alls finns uttryckt i några lagar? Bernstein, som vill ge sig på lagenligt reformarbete för att med dess hjälp göra slut på kapitalismen, råkar i samma situation som Uspjenskijs ryske polis, som berättar om sitt äventyr: ... ”Kvickt högg jag karlen i kragen, och vad fann jag? Att den förbannade karlen inte hade någon krage!” Där är det nämligen, som skon klämmer.

”Alla hittillsvarande samhällen har byggt på motsättningen mellan förtryckta och förtryckande klasser.” (Det kommunistiska manifestet, s. 17.) Men i det moderna samhällets tidigare utvecklingsfaser uttrycktes denna motsättning i vissa rättsliga förhållanden, och just därför kunde de inom ramen för de gamla förhållandena lämna ett visst utrymme för nya förhållanden. ”Den livegne har i sin livegenskap arbetat sig fram till medlemskap i

kommunen.” (Det kommunistiska manifestet, s. 17.) Hur? Genom att man inom stadsområdet successivt upphävde alla dessa dellagar: dagsverkena, dräktlagen, arvsskatten, capitaskatten, giftotvånget, arvdelningslagen etc., etc., vilka tillsammans utgjorde livegenskapen.

Likaledes har ”småborgaren under den feodala absolutismens ok arbetat sig fram till bourgeoisin” (a.a., s. 17). På vilket sätt? Genom att skråbanden formellt eller faktiskt upphävdes till en del, genom att förvaltningen, finansväsendet och försvarsväsendet så småningom ombildades så mycket som behövdes.

Om man alltså vill behandla frågan abstrakt i stället för historiskt, så är under de tidigare klassförhållandena en rent lagenlig, reformmässig övergång från feodalt till borgerligt samhälle åtminstone *tänkbar*. Men vad ser vi i verkligheten? Att inte heller där de lagenliga reformerna kunde göra borgerskapets politiska maktövertagande överflödigt, utan att de tvärtom förberedde och ledde fram till detta maktövertagande. En verklig politisk och social omvälvning var nödvändig, både för att upphäva livegenskapen och för att avskaffa feodalismen.

Helt annorlunda ligger det emellertid till nu. Det är inte någon lag, som tvingar proletären att underkasta sig kapitalets ok, utan nöden, bristen på produktionsmedel. Ingen lag i världen kan förskaffa honom dessa medel inom ramen för det borgerliga samhället, emedan de berövades honom inte genom lagar, utan genom den ekonomiska utvecklingen.

Inte heller beror utsugningen *inom* löneförhållandet på lagar, ty lönernas storlek bestäms inte av lagar utan av ekonomiska faktorer. Och själva utsugningen beror inte på någon lagbestämmelse utan på det rent ekonomiska faktum, att arbetskraften utgör en vara, som bl.a. har den angenäma egenskapen, att den producerar värde, mera värde än den själv förtär i livsmedel åt arbetaren. Kort sagt: det kapitalistiska klassherraväldets alla grundförhållanden kan inte förändras genom lagenliga reformer på borgerlig basis, eftersom de inte uppstått genom borgerliga lagar och inte heller fått sin form genom sådana lagar. Bernstein vet inte detta, när han planerar sina socialistiska ”reformer”, men vad han inte vet, säger han på sid. 10 i sin bok, där han skriver, att ”det ekonomiska motivet i dag framträder öppet, medan det tidigare doldes av alla möjliga härskarrelationer och ideologier”.

Men ännu en faktor tillkommer. Den kapitalistiska samhällsordningens andra särdrag är, att alla det framtida samhällets element i det kapitalistiska samhället först antar en utvecklingsform, som inte närmar dem till socialismen utan tvärtom. Produktionen kännetecknas allt mera av sin socialiserade karaktär. Men i vilken form? I form av storföretag, aktiebolag och karteller, i vilka de kapitalistiska motsättningarna och utsugningen, underkuvandet av arbetskraften stegras till sin högsta grad.

Inom försvarsväsendet leder utvecklingen fram till utvidgning av den allmänna värnplikten och förkortning av värnpliktstiden, alltså materiellt till något liknande folkhären. Men detta sker i den moderna militarismens form, där militärstatens kuvande av folket och statens klasskaraktär får sina bjärtaste uttryck.

Politiskt sett leder demokratins utveckling i gynnsamma fall till att alla folkskikt får del i det politiska livet, alltså på sätt och vis till ”folkstaten”. Men detta sker i den borgerliga parlamentarismens form, där klassmotsättningarna och klassherraväldet inte är upphävda, utan tvärtom utvecklas och uppträder i sin naknaste form. Emedan hela den kapitalistiska utvecklingen sålunda pendlar mellan motsatser, måste man redan av denna anledning gripa till proletariats maktövertagande och hela det kapitalistiska systemets upplösning, för att kunna skala fram det socialistiska samhällets kärna ur det kapitalistiska skalet.

Bernstein drar visserligen andra slutsatser: om demokratins utveckling leder till att de kapitalistiska motsättningarna tillspetsas i stället för att försvagas, så ”borde socialdemo-

kratin”, svarar han oss, ”sträva efter att i möjligaste mån omintetgöra alla sociala reformer och all utvidgning av de demokratiska institutionerna, om den inte vill försvåra sitt eget arbete.” (s. 71). Detta vore riktigt, om socialdemokratin vore road av att med småborgerlig förebild välja ut alla historiens goda sidor och slänga bort alla de dåliga. Men då borde den i konsekvensens namn också ”sträva efter att tillintetgöra” hela kapitalismen över huvud taget, ty *den* är ju obestriddligen boven i dramat, som ställer upp alla *hinder* i socialismens väg. I praktiken erbjuder kapitalismen jämte och samtidigt med sina hinder också den enda *möjligheten* att genomföra det socialistiska programmet. Detsamma gäller i full utsträckning också för demokratin.

Om demokratin blivit dels överflödig, dels hindersam för bourgeoisin, så är den i stället nödvändig och oundgänglig för arbetarklassen. Den är för det första nödvändig, emedan den skapar politiska former (självförvaltning, rösträtt etc.), som skall tjäna som impulser och stöddepunkter åt proletariatet, då det omdanar det borgerliga samhället. För det andra är den oundgänglig, emedan det endast är i kampen för demokratin, genom utövandet av sina rättigheter, som proletariatet kan komma till medvetande om sina klassintressen och sina historiska uppgifter.

Kort sagt är demokratin oundgänglig, inte emedan den gör proletariatets politiska maktövertagande *överflödigt*, utan tvärtom emedan den gör detta maktövertagande inte bara *möjligt*, utan också *nödvändigt*. När Engels i förordet till ”Klassenkämpfe in Frankreich” reviderade den moderna arbetarrörelsens taktik och ställde upp den mot den lagenliga kampens barrikader, så talade han inte om det slutliga erövrandet av den politiska makten, *vilket framgår klart av varenda rad i förordet*, utan om den alldagliga kampen, inte om proletariatets sätt att förhålla sig *gentemot* den kapitalistiska staten i maktövertagandets ögonblick, utan om dess sätt att förhålla sig inom ramen för den kapitalistiska staten. Engels ställde med andra ord upp ett rättesnöre för det *kuvade* proletariatet, inte för det segerrika.¹⁵

Tvärtom förhåller det sig med Marx’ bekanta uttalande om jordfrågan i England, som Bernstein likaledes åberopar sig på: ”det billigaste sättet vore förmodligen att köpa ut jordägarna”; det avser inte proletariatets sätt att förhålla sig *före* segern, utan *efter* den. Uppenbarligen kan man endast tala om att ”köpa ut” de styrande klasserna under den förutsättningen, att arbetarklassen har övertagit rodret. Den möjlighet Marx här överväger, är sålunda ett *fredligt utövande av proletariatets diktatur*, inte möjligheten av att ersätta denna diktatur med kapitalistisk reformpolitik.

Varken för Marx eller för Engels har det någonsin rått något tvivel om nödvändigheten av att proletariatet övertar den politiska makten. Det är uteslutande Bernsteins privilegium att anse den borgerliga parlamentarismens hönshus för det organ, varigenom den väldigaste omvälvningen i världshistorien: samhällets omdaning från *kapitalistisk* till *socialistisk* organisation, skall kunna förverkligas.

Men Bernsteins teori har ju sin utgångspunkt i hans farhågor för och varningar mot ett för *tidigt proletärt* maktövertagande! Ty i så fall måste proletariatet enligt Bernstein lämna de borgerliga inrättningarna i sitt nuvarande skick och självt lida ett fruktansvärt nederlag. Vad som framför allt framgår av dessa farhågor är, att Bernsteins teori innehåller en enda ”praktisk” förhållningsregel för proletariatet, om det skulle råka komma i besittning av statsrodret: den att lägga sig och sova. Men därmed dömer dessa farhågor sig själva som en uppfattning, vilken tvingar proletariatet till överksamhet, dvs. till passivt förräderi mot den egna saken, under de viktigaste faserna av sin kamp.

Hela vårt program vore ju faktiskt bara en usel papperskonstruktion, om det inte förmådde vara oss till gagn för *alla* eventualiteter och *alla* faser av vår kamp, och till gagn genom att praktiskt *användas*, inte genom att förkastas. Om vårt program verkligen utgör formeln för

samhällets utveckling från kapitalism till socialism, då måste det uppenbarligen också innehålla formler för alla övergångsstadier i denna utveckling, och sålunda för varje stadium kunna ge proletariet förhållningsregler för dess närmande till socialismen. Härav följer, att det inte kan finnas något moment, där proletariet vore tvunget att lämna sitt program i sticket, eller där programmet skulle kunna lämna dem i sticket.

Praktiskt sett följer härav, att det inte kan finnas någon utvecklingsfas, under vilken ett härskande proletariet inte vore i stånd eller inte vore förpliktat att vidta vissa åtgärder för att förverkliga sitt program, vissa övergångsåtgärder i socialismens intresse. Bernsteins påstående, att det socialistiska programmet när som helst skulle kunna svika proletariets politiska herravälde och att det där inte skulle kunna bidra praktiskt till sitt eget förverkligande, döljer ett annat påstående: *att det alltid och under alla förhållanden är omöjligt att realisera det socialistiska programmet.*

Och om det är för tidigt för sådana övergångsåtgärder? Denna fråga innehåller ett helt knippe missförstånd beträffande de sociala omvälvningarnas verkliga förlopp.

Framför allt kan man inte med konstlade medel åstadkomma att proletariet, dvs. en stor folkklass, övertar statsmakten. Detta maktövertagande förutsätter en viss grad av mogenhet hos de ekonomiska och politiska förhållandena – bortsett från sådana fall som Paris-kommunen, där proletariet undantagsvis inte fick herraväldet genom målmedveten kamp, utan därigenom, att makten låg där som en herrelös, övergiven persedel, färdig att plockas upp av vem som helst. Just mogenhetsgraden är det, som utgör skillnaden mellan blanquistiska statskupper av en "beslutsam minoritet", vilka alltid kommer som skjutna ur en kanon och därför alltid olägligt, och den stora, klassmedvetna folkmassans erövring av statsmakten. Den klassmedvetna folkmassan är ju själv endast produkten av det borgerliga samhällets begynnande sammanbrott och därför bär den i sig själv sin tidsbetingade ekonomiska och politiska legitimation.

Om man sålunda med utgångspunkt från de sociala *förutsättningarna* aldrig kan tala om arbetarklassens "för tidiga" maktövertagande, så är det å andra sidan oundvikligt, att detta maktövertagande med hänsyn till sin politiska effekt: *kvarhållandet* av makten, inträffar "för tidigt". Den för tidiga revolutionen, som håller Bernstein vaken om nätterna, hänger över oss som ett damoklessvärd, och mot detta hjälper inga böner, ingen skräck och ingen tvekan. Detta har två mycket enkla orsaker.

Det är för det första helt otänkbart, att en så väldig omdaning av samhället som övergången från kapitalistisk till socialistisk samhällsordning skulle kunna ske på en enda gång, genom en segerrik kupp av proletariet. Den som tror så ger uttryck åt blanquistiska idéer av renaste vatten. Omdaning till socialism förutsätter en lång och hårdnackad strid, under vilken proletariet förmodligen kommer att lida mer än ett nederlag, så att det nödvändigtvis, sett ur det önskade slutresultatets synvinkel, måste sägas ha kommit till makten "för tidigt".

För det andra är detta "för tidiga" maktövertagande nödvändigt av ännu en orsak. Just dessa proletariets "för tidiga" attacker bidrar nämligen i väsentlig grad till att skapa de *politiska* förutsättningarna för slutsegern, emedan proletariet först under den politiska kris, som kommer att följa på dess maktövertagande, först genom dessa långa och hårdnackade strider kan uppnå den grad av politisk mogenhet, som är nödvändig för den slutgiltiga, stora omvälvningen. Sålunda utgör dessa proletariets "för tidiga" angrepp på den politiska statsmakten i sig själva viktiga historiska moment, vilka även bidrar till att bestämma *tidpunkten* för den slutliga segern. Sedd ur denna synpunkt är idén om att det arbetande folket skulle kunna erövra den politiska makten "för tidigt" inget annat än en politisk orimlighet, som utgår från en mekanisk utveckling av samhället och förutsätter en viss tidpunkt för klasskampens seger *utanför* och *oberoende* av klasskampen själv.

Men emedan proletariatet sålunda inte *kan* erövra statsmakten på annat sätt än ”för tidigt”, då det med andra ord nödvändigtvis måste erövra denna makt ”för tidigt” en eller flera gånger, för att slutligen kunna erövra den för gott, är oppositionen mot detta ”för tidiga” maktövertagande inget annat än en opposition mot *varje försök från proletariatets sida att erövra statsmakten*.

Även detta resonemang leder sålunda helt konsekvent, liksom alla vägar leder till Rom, till det resultatet, att revisionismens uppmaning att ge avkall på det socialistiska *slutmålet* innebär uppmaningen att ge upp hela den socialistiska *rörelsen*, [att dess råd till socialdemokratin, att den vid ett eventuellt maktövertagande skall ”lägga sig och sova” är identiskt med följande råd: *att genast och slutgiltigt lägga sig och sova*, dvs. att avstå från all klasskamp.]¹⁶

4. Sammanbrottet

Bernstein började sin revision av det socialdemokratiska programmet med att ge upp teorin om kapitalismens sammanbrott. Men eftersom det borgerliga samhällets sammanbrott är en hörnsten i den vetenskapliga socialismen, så måste avlägsnandet av denna hörnsten helt logiskt leda till att hela Bernsteins socialistiska uppfattning rasade samman. Under loppet av debatten uppger han den ena efter den andra av socialismens positioner för att kunna försvara detta första påstående.

Det är omöjligt att expropriera kapitalistklassen, om inte kapitalismen bryter samman – och Bernstein avstår från expropriationen och ställer upp det successiva genomförandet av ”kooperationsprincipen” som mål för arbetarrörelsen.

Men Kooperationen kan inte förverkligas inom en kapitalistisk produktion – så Bernstein avstår från produktionens socialisering och kommer fram till en reformering av handeln, till konsumentföreningen.

Men idén att omdana samhället genom konsumentföreningar och fackföreningar stämmer inte överens med det kapitalistiska samhällets faktiska, materiella utveckling – så Bernstein ger upp sin materialistiska historieuppfattning.

Men *hans* uppfattning om gången i den ekonomiska utvecklingen stämmer inte överens med Marx' mervärdeslag – så Bernstein ger upp Marx' värdes- och mervärdeslagar, och därmed hela hans ekonomiska teori.

Men utan bestämt slutmål och utan ekonomiska grundvalar i det moderna samhället kan man inte föra någon proletariatets klasskamp – så Bernstein avstår från klasskampen och förkunnar rörelsens försoning med den borgerliga liberalismen.

Men i ett klassamhälle är klasskampen ett naturligt, oundvikligt fenomen – så Bernstein förnekar helt konsekvent, att det existerar några klasser i vårt samhälle: arbetarklassen är för honom endast en hop individer, splittrade icke blott politiskt och idémässigt, utan även ekonomiskt. Enligt honom sammanhålls inte heller bourgeoisin av inre ekonomiska intressen, utan endast av det yttre trycket – uppifrån eller nerifrån.

Men om det inte finns några ekonomiska grundvalar för klasskampen, och i grund och botten inte heller några samhällsklasser, då är inte bara proletariatets framtida strider mot bourgeoisin absurda, utan även de redan utkämpade striderna, då är både hela socialdemokratin och alla dess landvinningar obegripliga. Eller också blir de begripliga endast om man ser även dem som resultat av det politiska regeringstrycket, begripliga inte som lagbundet resultat av en historisk utveckling, utan som en slumpprodukt av hohenzollrnarnas politiska kurs, inte som det kapitalistiska samhällets legitima avkomma, utan som en

reaktionens bastard. Sålunda leder oss Bernstein med betvingande logik från den materialistiska historieuppfattningen till "Frankfurter Zeitung" och "Vossische Zeitung".

Sedan man avsvurit sig hela den socialistiska kritiken av det kapitalistiska samhället återstår det endast att åtminstone också vara nöjd med det bestående. Och Bernstein drar sig inte heller för det: han finner, att reaktionen i Tyskland inte är särskilt stark, "i de västeuropeiska staterna märker man inte mycket av den politiska reaktionen", i nästan alla västliga länder är "de borgerliga klassernas inställning till den socialistiska rörelsen på sin höjd av defensiv, inte av underkuvande art" ("Vorwärts" den 26 mars 1899). Arbetarna lever inte i misär, utan tvärtom i allt större välmåga, bourgeoisin är politiskt framstegsvänlig och till och med moraliskt sund, av reaktion och underkuvande märker man ingenting – och allt är väl beställt i denna den bästa av världar ...

Sålunda genomlöper Bernstein helt logiskt och följdriktigt hela skalan från A till Ö. Han började med att ge upp *slutmålet* till förmån för rörelsen. Men eftersom det inte kan finnas någon socialdemokratisk rörelse utan ett socialistiskt slutmål, måste han till slut ge upp också själva *rörelsen*.

Därmed har hela Bernsteins socialistiska uppfattning störtat samman. Av det marxistiska systemets stolta, symmetriska, underbara byggnad har det blivit en stor skrothög, där bitar av alla system och tankeskärvor från alla stora och små hjärnor funnit en gemensam grav. Marx och Proudhon, Leo von Buch och Franz Oppenheimer, Friedrich Albert Lange och Kant, herr Prokopovitj och doktor Ritter von Neupauer, Herkner och Schulze-Gävernitz, Lassalle och professor Julius Wolf – alla har de lämnat sin lilla skärv till Bernsteins system, av alla har han lärt något. Och detta är inget att förvåna sig över. Då han övergav klasständpunkten övergav han samtidigt den politiska kompassen, då han gav upp den vetenskapliga socialismen gav han upp den kristallisationspunkt, omkring vilken de enskilda fakta grupperar sig till den konsekventa världsåskådningens organiska enhet.

Vid första anblicken tycks denna av alla möjliga systembitar hoppusslade teori vara helt opartisk. Bernstein vill inte heller höra talas om någon "partivetenskap" eller rättare sagt klassvetenskap, lika litet som om klassliberalism eller klassmoral. Han anser sig företräda en allmänmänsklig, abstrakt vetenskap, en abstrakt liberalism och en abstrakt moral. Men eftersom samhället i verkligheten består av klasser, som har diametralt motsatta intressen, uppfattningar och mål för sina strävanden, så är det för närvarande ett fantastiskt självbedrägeri att tala om en allmänmänsklig socialvetenskap, en abstrakt liberalism eller en abstrakt moral. Det Bernstein kallar för allmänmänsklig vetenskap, demokrati och moral är inget annat än den härskande, dvs. den borgerliga vetenskapen, den borgerliga demokratin och den borgerliga moralen.

Och vad är det ju egentligen Bernstein gör, när han avsvär sig Marx' ekonomiska system för att i stället försvärja sig åt Breutanos, Böhm-Jevons, Says och Julius Wolfs läror? Han byter helt enkelt ut de vetenskapliga grundvalarna för arbetarklassens emancipation mot bourgeoisins apologi (förhårligande). Vad är det han gör, när han talar om liberalismens allmänmänskliga karaktär och förvandlar socialismen till en avart av liberalismen? Han berövar socialismen dess klasskaraktär, dvs. dess historiska innehåll, dvs. hela dess innehåll, och gör i stället liberalismens historiska representant, bourgeoisin, till representant för de allmänmänskliga intressena.

Och när han går till strids mot socialdemokratin "upphöjande av materiella faktorer till omnipotenta (allsmäktiga) utvecklingskrafter", mot dess "förakt för idealen", och predikar idealism och moral, men samtidigt fördömer den revolutionära klasskampen, proletarietets enda källa till moralisk pånyttfödelse, – då predikar han ju i grund och botten endast bourgeoisimoralens kvintessens för arbetarklassen, nämligen att den skall försona sig med den

bestående samhällsordningen och överflytta sina förhoppningar till de moraliska föreställningarnas hinsidesvärld.

Och vad är det han gör, när han riktar sina skarpaste pilar mot dialektiken? Inget annat än att bekämpa det sätt att tänka, som är typiskt för det uppåtsträvande, klassmedvetna proletariatet. Han bekämpar alltså det svärd, med vars hjälp proletariatet huggit sig fram genom sin historiska framtids mörker, det tankens vapen, varmed proletariatet ännu i materiella bojor besekrat bourgeoisin och fullbordat revolutionen i tankens rike, emedan det bevisat bourgeoisins förgänglighet och nödvändigheten av revolutionens seger. Då Bernstein avskedar dialektiken och svingar sig upp i den tankegång, som heter Å ena sidan – Å andra sidan, Visserligen – Men, Trots att – Så dock, hamnar han helt konsekvent i den nedåtgående bourgeoisins historiskt betingade tänkesätt, vilket är en trogen avbild av dess samhällsexistens och dess politiska göranden och låtanden. [Caprivi – Hohenlohe, Berlepsch – Posadovsky, februarikungörelser – tukthusproposition.]¹⁷ hela den moderna bourgeoisins politiska Å ena sidan – Å andra sidan, Men och Såvida ser precis likadana ut som Bernsteins tänkesätt, och Bernsteins sätt att tänka är det finaste och säkraste symptomet för hans borgerliga världsåskådning.

Men för Bernstein är ju ordet ”borgerlig” inte längre något uttryck för klasstillhörighet, utan ett allmänt socialt begrepp. Detta betyder endast, att Bernstein, konsekvent ända ut i fingerspetsarna, bytt ut proletariatets historiska terminologi mot bourgeoisins samtidigt som han bytte ut vetenskap, politik, moral och tänkesätt. Bernstein säger ”borgare” och menar därmed både borgare och proletärer, dvs. alla människor, och härmed har för honom människorna faktiskt blivit till borgare, och det borgerliga samhället har blivit identiskt med det mänskliga samhället över huvud taget.

[Om det finns någon, som börjat diskutera med Bernstein i förhoppningen att kunna övertyga honom med hjälp av något argument ur socialdemokratins vetenskapliga arsenal och åter vinna honom för rörelsen, så måste han nu ge upp dessa förhoppningar. Ty nu har orden upphört att definiera samma begrepp på båda sidor, och begreppen har upphört att definiera samma sociala fakta. Diskussionen med Bernstein har blivit till en uppgörelse mellan två världsåskådningar, mellan två klasser och mellan två slag av samhällsordning. Bernstein och socialdemokratin har inget gemensamt längre.]¹⁸

5. Opportunismen i teori och praktik

Bernsteins bok har varit av stor historisk betydelse för den tyska och den internationella arbetarrörelsen: den var det första försöket att ge de opportunistiska strömningarna inom socialdemokratin ett teoretiskt fundament.

De opportunistiska strömningarna i vår rörelse är, om man medräknar mera sporadiska yttringar, som t.ex. den kända frågan om ångbåtssubventionerna, av gammalt datum. Men en uttalad, enhetlig opportunism finner vi först från början av nittioalet, sedan socialistlagens fall och återerövringen av legaliteten. Vollmars statssocialism, budgetomröstningen i Bayern, den sydtyska agrarsocialismen, Heines kompensationsförslag och Schippels ståndpunkt i tull- och militärfrågan utgör milstolpar för utvecklingen av en opportunistisk praxis.

Vad är det som är utmärkande för dessa milstolpar? Deras fientlighet gentemot ”teorin”. Och detta är helt naturligt, ty vår ”teori”, dvs. den vetenskapliga socialismens principer, ställer upp mycket fasta gränser både vad beträffar *målen* för vår kamp, de *medel* som skall användas, och *sättet* att kämpa på. Därför finner man hos dem, som endast jagar efter praktiska resultat, dylika ansträngningar att skaffa sig fria händer, dvs. att skilja ”teorin” från praktiken och göra dem oberoende av varandra.

Men det var just teorin, som slog dem på fingrarna vid varje sådant praktiskt försök: statsocialismen, agrarsocialismen, kompensationspolitiken och den militära frågan ledde alla till nederlag för opportunisten. Det är självklart, att denna riktning i sina försök att hävda sig mot våra principer så småningom måste våga sig på själva teorin och angripa principerna, i stället för att ignorera dem. Bernsteins teori utgjorde just ett sådant försök att skapa en egen teori, och därför såg vi också alla opportunistiska element formera sig kring Bernsteins fana på partikongressen i Stuttgart. Eftersom det med hänsyn till villkoren för och utbredningen av vår kamp är fullt förståeligt att det uppstår opportunistiska strömningar i praktiken, så är också Bernsteins teori ett lika förståeligt försök att sammanfatta dessa strömningar, ge dem ett teoretiskt uttryck och komma till en uppgörelse med den vetenskapliga socialismen. Det stod sålunda från början klart, att Bernsteins teori utgjorde opportunistens teoretiska eldprov, dess första vetenskapliga legitimering.

Hur har detta eldprov utfallit? Det har vi redan sett. Opportunismen är inte i stånd att ställa upp en positiv teori, som håller för kritik. Det enda den kan är följande: först bekämpa vissa enstaka lösryckta principer i Marx' lära, och slutligen förstöra hela Marx' system från grunden, eftersom det utgör en fast sammanfogad byggnad. Därmed har opportunismen bevisat, att dess praxis till sitt väsen och sina förutsättningar är oförenlig med Marx' system.

Därmed är det emellertid också bevisat, att opportunismen är oförenlig med socialismen över huvud taget, att dess inre tendens går ut på att leda över arbetarrörelsen i borgerliga banor, dvs. att förlama proletariats klasskamp. Det är visserligen sant, att proletariats klasskamp historiskt sett inte är identisk med Marx' system. Även *före* Marx och oberoende av honom har det funnits arbetarrörelse och diverse socialistiska system, som vart och ett på sitt sätt var tidsbetingade teoretiska uttryck för arbetarklassens emancipationssträvanden. Socialismen grundad på moraliska rättvisepprinciper, kampen mot fördelningssättet i stället för mot produktionssättet, uppfattningen av klassmotsättningarna som motsättningen mellan rik och fattig, och försöken att ympa in "kooperation" i den kapitalistiska ekonomin, alla dessa delar av Bernsteins teori har funnits förr.

Och dessa teorier var *på sin tid* trots sin otillräcklighet verkliga klasskampsteorier, de utgjorde de väldiga barnskor, i vilka proletariatet lärde sig marschera på historiens skådeplats.

Men *efter* det att utvecklingen av klasskampen och dess sociala villkor lett fram till avskaffandet av dessa teorier och till formulerandet av den vetenskapliga socialismens principer kan det – åtminstone i Tyskland – inte finnas rum för något annat än Marx' socialism, och inte för någon socialistisk klasskamp utanför socialdemokratin. Nu för tiden är socialism och marxism identiska begrepp, liksom proletär klasskamp och socialdemokrati är det. Ett återfall till förmarxistiska socialistiska teorier är därför inte ett återfall till proletariatets väldiga barnskor, utan till bourgeoisins utslitna dvärgtofflor.

Bernsteins teori utgjorde det *första*, men också det *sista* försöket att skapa teoretiska grundvalar för opportunismen. Vi kallar teorin det sista försöket, emedan Bernstein gått så långt man gärna kan tänka sig i såväl negativ som positiv riktning: negativt, genom att avsvärja sig den vetenskapliga socialismen, positivt genom att koka ihop alla tänkbara teoretiska förvillelser. Genom Bernsteins bok har opportunismen fullbordat sin teoretiska utveckling och dragit de yttersta konsekvenserna härur [liksom den fullbordade sin praktiska utveckling genom Schippels ställningstagande i frågan om militarismen.]¹⁹

Marx' lära är inte bara i stånd att teoretiskt vederlägga opportunismen, utan den är också det enda system, som förmår förklara opportunismen i dess egenskap av historiskt fenomen i partiets utvecklingshistoria. Proletariatets världshistoriska segermarsch är faktiskt "ingen enkel sak". Hela denna rörelses särart består däri, att det är folkmassorna själva, som för första gången genomdrivar sin vilja *mot* de härskande klasserna, och däri, att denna viljas mål

måste förläggas ovanför och bortom det nuvarande samhället. Denna massornas *vilja* kan emellertid formas och utbildas endast i ständig kamp mot den bestående samhällsordningen. Det stora problemet för den socialdemokratiska rörelsen är sålunda att förena den stora massan med dessa mål, som ligger bortom den bestående ordningen, att förena alldaglig kamp med världsreform, och i sin utveckling arbetar sig socialdemokratien följaktligen fram mellan klipporna: att ge upp karaktären av massrörelse – att ge upp slutmålet, att återfalla till sekterism – att förfalla till borgerlig reformpolitik, att bli anarkistisk – att bli opportunistisk.

Ur den marxistiska lärans arsenal kunde man visserligen redan för femtio år sedan hämta förintande vapen mot alla dessa extremvarianter. Men eftersom vår rörelse är en massornas rörelse, och hoten mot den sålunda inte framspringer ur människohjärnor, utan ur samhällsvillkoren, har inte heller Marx' teori helt kunnat förhindra anarkistiska och opportunistiska sidosprång: de måste först vinna praktisk gestalt, innan rörelsen med hjälp av marxistiska vapen kunde övervinna dem. Den mindre faran, den anarkistiska småbarnsmässlingen, har socialdemokratien övervunnit genom sin oavhängighetsförklaring. Den större faran – nämligen den opportunistiska vattusoten – håller den just nu på att övervinna.

Om man tar i beaktande hur enormt rörelsen utvidgats under senare år och hur komplicerade villkoren för kampen och dess mål är, förvånas man inte över att rörelsen nått det stadium, där skepticism beträffande dess mål och en vacklande inställning till dess ideal gör sig gällande. Sådant måste denna stora proletära rörelses förlopp vara, och dessa moment av tvivel och vacklan är långt ifrån någon överraskning för den marxistiska läran. Marx har själv förutsett och förutspått dem. För ett halvsekel sedan skrev han i sin "Den artonde Brumaire": "Sådana revolutioner som sjuttonhundralets borgerliga revolutioner stormar raskt från framgång till framgång, de dramatiska effekterna överträffar varandra, människor och händelser tycks infattade i eldbriljanter, extasen är vardagsmat: men de är kortlivade, snart har de nått sin höjdpunkt, och samhället drabbas av långvariga kopparslagare, tills det lärt sig att nyktert dra nytta av resultaten från sin Sturm-und-Drang-period. Sådana revolutioner som artonhundralets proletära revolutioner kritiserar däremot ständigt sig själva, avbryts ständigt i sitt lopp, kommer tillbaka till det synbarligen redan uppnådda, för att börja om på nytt, gör gruvligt och grundligt hån av halvheter, svagheter och ömkligheter i sina första försök, tycks slå ner sina motståndare endast för att låta dem suga nya krafter ur marken och sedan resa sig igen, ryggas ständigt tillbaka inför den vaga vidunderligheten i de egna målen, tills de slutligen skapat den situation, som omöjliggör varje återgång, den situation, där förhållandena själva ropar:

Hic Rhodus, hic salta!
Här är rosen, dansa här!"

Detta är sant även nu, sedan läran om den vetenskapliga socialismen byggts upp. Därmed är nämligen inte sagt, att arbetarrörelsen plötsligt blivit socialdemokratisk, inte ens i Tyskland; den *blir* för varje dag allt mera socialdemokratisk, den blir det också medan och emedan den gradvis övervinner sina extrema sidosprång ut i anarkism och opportunism, vilka båda blott är rörelsemoment i den socialdemokratiska *processen*.

Därför är det inte överraskande att det uppstått en opportunistisk strömning, men det är överraskande att den är så svag. Så länge den blott kom till synes i enstaka praktiska fall, kunde man förmoda en något så när allvarligt menad teoretisk grundval för dessa fall. Men sedan opportunismen nu fått sitt fulla uttryck i Bernsteins bok, kan man inte annat än med förvåning utropa: Är det allt ni har att komma med? Inte ens fragment av någon ny tanke! Inte en enda tanke, som inte redan för decennier sedan trampats ned, krossats, förhånats och förvandlats till intet av marxismen!

Opportunismen behövde bara öppna munnen för att visa, att den inte hade något att säga. Och däri ligger den parti-historiska betydelsen av Bernsteins bok.

Sålunda kan Bernstein, när han tar avsked av det revolutionära proletariatets tänkesätt, från dess dialektik och dess materialistiska historieuppfattning, även tacka dem för de förmildrande omständigheterna i avfallet. Ty endast dialektiken och den materialistiska historieuppfattningen är storsinta nog att uppfatta honom som ett lämpligt, men omedvetet verktyg att uttrycka det framstormande proletariatets temporära vankelmod, ett verktyg, som de vid närmare betraktande kommer att kasta ifrån sig med en huvudskakning och ett hänskratt.

[Vi sade, att rörelsen blir socialdemokratisk, medan och emedan den övervinner de av utvecklingen betingade sidospårningen ut i anarki och opportunism. Men att övervinna är inte detsamma som att låta allt gå, som Gud vill. *Den nuvarande opportunistiska strömningen övervinner man genom att avvisa den.*

Bernstein låter sin bok klinga ut i en uppmaning till partiet, att våga visa sig, sådant det är: som ett demokratiskt-socialistiskt reformparti. Partiet, dvs. dess högsta organ, partikongressen, borde enligt vår åsikt kvittera detta råd genom att förmå Bernstein själv att visa sig, sådan han är: som en småborgerligt-demokratisk framstegsmakare.]²⁰

Noter

¹ Skriften "Sociala reformer eller revolution?" föreligger i två olika, av författarinnan själv bearbetade versioner, den ena från år 1900, den andra från år 1908. De skiljer sig åt i vissa detaljer, huvudsakligen rörande två saker. I den andra versionen företogs till följd av nya praktiska erfarenheter vissa ändringar, t.ex. beträffande den ekonomiska krisen. Vidare uteslöts i den andra versionen alla de ställen, där författarinnan kräver att reformisterna skall uteslutas eller anspelar på detta krav. Då Rosa Luxemburg gav ut broschyren för andra gången, hade kravet på uteslutning förlorat all mening; det skulle endast ha verkat löjligt då, ett decennium efter Bernsteindebattens början och med opportunisterna i nyckelpositioner inom partiet. Här har den första versionen använts. Senare uteslutningar har markerats med klammer []. Andra versionens kompletteringar har tillfogats i anmärkningarna. Stilistiska och andra småförbättringar har utan vidare övertagits från den andra versionen.

² De av klammer omgivna partierna saknas i den andra versionen.

³ R.L. använder här ordet företagarförbund (Unternehmerverband) för karteller, truster och liknande bildningar i motsats till nuvarande språkbruk.

⁴ (Komplettering i den andra versionen.) I en fotnot i tredje bandet av "Kapitalet" skriver F. Engels år 1894: "Sedan ovanstående skrevs (1865), har konkurrensen på världsmarknaden stegrats betydligt genom industrins snabba utveckling i alla kulturländer, och särskilt då i Amerika och Tyskland. Även kapitalisterna själva är i dag obehagligt medvetna om att de snabbt och enormt svällande moderna produktionskrafterna för var dag växer allt högre över huvudet på de lagar för varuutbytet, inom vilkas gränser de skulle rymmas. Detta medvetande yttrar sig framför allt i två symptom. För det första i den nymodiga, allmänna manin på skyddstullar, vilken skiljer sig från de gamla skyddstullarna främst därigenom att de ger mest skydd åt just de exportkraftiga artiklarna. För det andra i kartellerna (truster) av fabrikanter inom stora delar av produktionen, vilka är avsedda att reglera produktionen och därmed priserna och profiten. Det är givet, att sådana experiment endast kan genomföras, om det ekonomiska klimatet är relativt gynnsamt. Första bästa storm måste kullkasta dem och bevisa, att det inte är kapitalistklassen, som är kallad att åstadkomma den välbehövliga produktionsregleringen. Tills vidare tjänar dessa karteller endast till att ombesörja, att de små uppslukas av de stora ännu snabbare än förut."

⁵ I stället för det här klamrade partiet står i den andra versionen följande parti:

Svaret följde direkt på frågan. Bernstein hade knappast hunnit förkasta Marx' kristeori år 1898, förrän en häftig allmän kris utbröt åt 1900, och år 1907, sju år senare, drabbades världsmarknaden av en ny kris, som hade sitt ursprung i Amerika. Sålunda slog fakta själva teorin om kapitalismens "anpassning" till marken. Därmed stod också klart, att de, som förkastade Marx' kristeori, därför att krisen hade "uteblivit" två gånger, hade förväxlat denna teoris kärna med en oväsentlig yttre detalj, nämligen den tioåriga cykeln. Då Marx och Engels på 60- och 70-talen talade om den moderna kapitalistiska industrins tioåriga cykliska förlopp, var detta ett enkelt konstaterande av fakta. Dessa fakta vilade emellertid inte på några naturlagar, utan på en viss serie historiska omständigheter, som var förbundna med den unga kapitalismens ryckiga expansion.

⁶ I stället för det klamrade står i andra versionen: Dessa kriser må upprepas vart tionde, vart femte, eller kanske vart tjugonde eller var åttonde år. Det mest slående beviset för att Bernsteins teori är bristfällig är dock det faktum, att den senaste krisen åren 1907/1908 rasade häftigast just i det land, där de storartade kapitalistiska "anpassningsmedlen" kredit, nyhetsförmedling och truster, är bäst utvecklade."

⁷ I andra upplagan står i stället för denna sats: ”I dag tjänar skyddstillarna inte längre till att främja nya industrier, utan till att på konstlad väg bevara föråldrade produktionsformer.

⁸ Struket i andra versionen. Där texten i fortsättningen talar om *världspolitik* och om erövrandet av *andra länder* för kapitalismen, talas i första upplagan endast om *Kina*.

⁹ Struket i den andra versionen.

¹⁰ Struket i andra versionen. Enligt § 14 i författningen kunde den habsburgska monarkin försätta de författningensliga garantierna, även parlamentet, ur funktion. Paragrafen kom ofta till användning.

¹¹ Struket i andra versionen.

¹² R. L. har korrigerat denna uppfattning om ett krigs förmodade verkningar för Frankrikes del. Hennes uppfattning hade sin grund i de dåvarande förhållandena (1899): efterverkningar av boulangismen (den starka småborgerligt-monarkistiska rörelsen), Frankrike-Ryssland-alliansens militära underlägsenhet jämfört med tremakts-alliansen, osäkerhet om Englands position vid ett eventuellt krig, och slutligen den proletära rörelsens svaghet.

I stället för det klamrade avsnittet står i andra versionen följande: Tyskland fick betala för sin stora upprustningsera och för den av Kiautschou inaugurerade världspolitiken med två offer av den borgerliga demokratin: frisinnets upplösning och centrumpartiets omsvängning från oppositionsparti till regeringsparti. De senaste riksdagsvalen, år 1907, som utkämpades i kolonialpolitikens tecken, blev samtidigt den tyska liberalismens historiska begravning.

¹³ Med ”uppslukningslegenden” menar Bernstein ”de talesätt, som insinuerar en allmän, samtidig och våldsam expropriation”. (”Neue Zeit” 1898/99, II, s. 89.)

¹⁴ Detta avsnitt saknas i den andra versionen.

¹⁵ Den som känner till den tyska socialdemokratiska partiledningens förfalskning av Engels’ förord (1895, avslöjat av Rjazanov), lägger med glädje märke till, att R. L. spårat upp det verkliga förordets rätta betydelse. Säkert hade hon uttryckt sig ändå bestämdare, om hon känt till de undanhållna partierna. Begreppen underkuvat respektive segerrikt proletariat är i varje fall ännu oklara. Kanske hade det varit bättre att tala om det ännu maktlösa respektive det för avgörande strider mogna proletariatet. Beträffande förfalskningen av förordet se Internationale Presse-Korrespondenz, årgång 1924, nr 141.

¹⁶ Struket i den andra versionen.

¹⁷ Struket i den andra versionen.

¹⁸ Struket i den andra versionen.

¹⁹ Struket i den andra versionen.

²⁰ Struket i den andra versionen.